

Postać Tomáša G. Masaryka w ofercie turystycznej Republiki Czeskiej – niewykorzystany potencjał?

Krzysztof Kołodziejczyk

ORCID: 0000-0002-3262-311X

e-mail: krzysztof.kolodziejczyk@uwr.edu.pl

Uniwersytet Wrocławski, Wydział Nauk o Ziemi i Kształtowania Środowiska,

Instytut Geografii i Rozwoju Regionalnego, Zakład Geografii Regionalnej i Turystyki

Abstrakt: Turystyka biograficzna jest wciąż relatywnie mało spopularyzowaną formą turystyki kulturowej, choć jej tradycje – wywodzące się z biografistyki – są przecież długie. W artykule zjawisko to analizowane jest na przykładzie Republiki Czeskiej przez perspektywę oferty związanej z Tomášem G. Masarykiem, jedną z kluczowych postaci na drodze do powstania niepodległej Czechosłowacji w 1918 r. i jej późniejszym wieloletnim prezydentem. Dokonano inwentaryzacji walorów krajoznawczych i oferty turystycznej powiązanej z analizowanym bohaterem, a następnie oceniono, czy potencjał, który ta postać może posiadać z perspektywy Czechów i turystów zagranicznych, jest odpowiednio wykorzystany. Biorąc pod uwagę znaczenie Tomáša G. Masaryka dla XX-wiecznej historii czeskiej i autorytet, jakim cieszy się wśród Czechów, ofertę turystyczną z nim związaną należy uznać za skromną, przede wszystkim ze względu na jakość oferowanych atrakcji i szlaków turystycznych, które są nadal zbyt słabo zagospodarowane, oraz niski poziom organizacji gotowych produktów (i ich niewielką liczbę). Przeważają bardzo liczne pomniki o różnej formie (z reguły jednak typowej, choć czasem ciekawa jest historia samych upamiętnień), zaś bardziej znaczące atrakcje sprowadzają się do niewielkiego fragmentu południowych Moraw (przede wszystkim miasto Hodonín) i okolic Pragi (wieś Lány), co odpowiada miejscom związanym z młodością i końcem życia Masaryka, a także lokalizacji dwóch muzeów biograficznych poświęconych prezydentowi.

Słowa kluczowe: turystyka biograficzna, Tomáš G. Masaryk, upamiętnienia, szlak kulturowy, produkt turystyczny, Republika Czeska

Wprowadzenie

Prezydent Tomáš G. Masaryk jest uznawany za jedną z najważniejszych postaci w historii Republiki Czeskiej. W prawie każdym mieście znajduje się ulica czy plac jego imienia i z reguły są to najbardziej reprezentacyjne lokalizacje. Jego liczne pomniki czy inne upamiętnienia rozproszone są po całym kraju, do czego przyczyniło się m.in. to, że dość dużo podróżował, doglądając postępów przy szeregu inwestycji realizowanych w ówczesnej Czechosłowacji. Biorąc pod uwagę autorytet Masaryka wśród Czechów, postanowiono zbadać, w jakim zakresie i w jakiej formie postać ta jest obecna w szeroko pojętej ofercie turystycznej współczesnej Republiki Czeskiej. Turystyka biograficzna, choć nie należy do najbardziej popularnych form turystyki kulturowej, ciągle zyskuje na znaczeniu i można wskazać coraz liczniejsze atrakcje

wpisujące się w ten nurt. Sama Republika Czeska jest natomiast powszechnie uznawana za jedną z najważniejszych w Europie destynacji turystyki kulturowej [Vystoupil, Šauer 2017], przy czym związana jest głównie z licznymi zabytkami architektury (zwłaszcza zamkami i pałacami) oraz zespołami urbanistycznymi. Poszukiwane są jednak także nowe kierunki jej rozwoju pod postacią m.in. tanatoturystyki czy właśnie turystyki biograficznej.

Inspiracją do podjęcia niniejszego tematu była zaskakująco bogata oferta turystyczna odnosząca się do Járy Cimrmana, fikcyjnego czeskiego geniusza, wymyślonego w 1966 r. przez Ladislava Smoljaka i Zdenka Svěráka [*Jara Cimrman...* 2017; Klusák i in. 1971; Smith 2007; Szczygieł 2011; Šebánek 1991; Šebánek i in. 1970]. Szczególna jego popularność wśród Czechów powoduje, że w całym kraju stawiane są mu pomniki, w miejscach, które miał odwiedzić lub miałyby być z nim w jakiś sposób związane, umieszczane są tablice pamiątkowe, jego imieniem nazywane są nawet ulice w miastach [Laudin 2013, 2016]. Także sektor turystyczny wykazuje duże zainteresowanie genialnym Czechem [Kołodziejczyk 2018]. Wśród elementów infrastruktury i atrakcji turystycznych z nim związanych lub bazujących na jego legendzie można wskazać szlaki turystyczne i ścieżki dydaktyczne, wieże lub punkty widokowe oraz muzea i ekspozycje (w tym plenerowe). Turystów przyciągają także odcinki stóp, butów lub rzeczy używanych przez Cimrmana; pomniki figuralne i popiersia (choć ich forma jest specyficzna z racji nieokreślonego wyglądu mistrza) oraz tablice pamiątkowe. Chociaż często są to formy nieznaczące, to popularność „bohatera” i humorystyczne akcenty związane z jego „biografią”, ale też sama idea upamiętniania osoby fikcyjnej, powodują, że przyciągają one licznych turystów, także zagranicznych, popularyzując przy okazji wybrane destynacje i regiony turystyczne.

Celem niniejszego artykułu jest inwentaryzacja walorów krajoznawczych i oferty turystycznej związanej z realną postacią – prezydentem Tomášem G. Masarykiem, a następnie ocena, czy potencjał, który ta postać może posiadać z perspektywy Czechów i turystów zagranicznych, jest odpowiednio wykorzystany. Inwentaryzację przeprowadzono w oparciu o znajomość Republiki Czeskiej przez autora, który od kilkunastu lat regularnie podróżuje po tym kraju, analizę materiałów źródłowych (publikacje popularne, broszury, artykuły i wzmianki prasowe) i internetowych serwisów turystycznych, które pozwalają na przeszukiwanie oferty turystycznej przez perspektywę konkretnych kategorii (przede wszystkim <https://mapy.cz/> [Seznam b.r.w.]). Kluczowy był także serwis poświęcony wyłącznie osobie Tomáša G.

Masaryka (<http://tg-masaryk.cz/> [Masarykův ústav, b.r.w.-a]), gdzie zebrano miejsca, które odwiedził, jego upamiętnienia dawne i współczesne oraz instytucje zajmujące się jego dorobkiem. Co prawda portal ma charakter popularnonaukowy, ale odnosi się typowo do zagadnień historycznych i trudno go rozpatrywać w kategoriach przewodnika turystycznego, tym bardziej, że większość omawianych wydarzeń czy upamiętnień nie jest odniesiona bezpośrednio do przestrzeni (wskazuje się nazwę miejscowości, ale już niekoniecznie dokładną lokalizację w jej obrębie). Zebrane walory turystyczne podzielono następnie na dwie kategorie, które często stosowane są w przewodnikach turystycznych [por. np. Czerwiński 2009; Olympia 1982]: 1) obiekty, które są na tyle ciekawe/ważne, że warto do nich urządzić samodzielną wycieczkę, oraz 2) miejsca, które można zwiedzić przy okazji wycieczki mającej inny cel. Osobno zestawiono szlaki w różny sposób powiązane z postacią Masaryka. Starano się zwracać uwagę na stopień rozwoju oferty, odwołując się do teorii związanej z produktem turystycznym.

Trzeba jednoznacznie stwierdzić, że analizowana osobowość ma największe znaczenie dla Czechów, mniejsze dla Słowaków (Masaryk był prezydentem Czechosłowacji, efektem jego zabiegów w okresie I wojny światowej było stworzenie wspólnego państwa [Gogolak 2020]), natomiast dla innych narodowości jest to po prostu jedna z wielu historycznych postaci związanych z okresem dwudziestolecia międzywojennego (oczywiście działalność publiczna bohatera zaczęła się na przełomie XIX i XX w., ale z perspektywy międzynarodowej znaczenie ma dopiero okres od I wojny światowej). Można jednak zakładać, że turyści zagraniczni zwiedzający Republikę Czeską i zainteresowani jej historią mogą wykazywać chęć zobaczenia najważniejszych miejsc związanych z kluczową postacią dla pierwszej połowy XX w. w tym kraju. Niemniej klasyfikacja przedstawiona powyżej realizowana była przez perspektywę czeskiej turystyki krajowej. Wzięto tutaj pod uwagę stwierdzenie A. Mikosa von Rohrsheidta [2015, s. 84], który uważa, że Czesi – podobnie jak Polacy, Węgrzy, Belgowie czy Finowie – mają „naprawdę bardzo niewiele postaci światowego formatu, które byłyby w stanie przyciągnąć wycieczki spoza granic”, z czego ma wynikać słaby rozwój turystyki biograficznej w tym kraju. Wspomniana oferta związana z Járą Cimrmanem [Kołodziejczyk 2018] wydaje się temu trochę przeczyć, przy czym oczywiście jest bardzo specyficzna, odnosząc się do postaci fikcyjnej. Jak natomiast można określić stan turystyki biograficznej związanej z rzeczywista

postacią, do tego jedną z najważniejszych w XX-wiecznej historii Czech? Jest to celem niniejszego artykułu.

Turystyka biograficzna – definicja i znaczenie

Turystyka biograficzna jest formą turystyki kulturowej, której celem jest „eksponowanie wybitnych postaci, które w sposób trwały i znaczący zapisały się w dziejach danego państwa, regionu czy miasta” [Wyszowska 2008, s. 24]. Zalicza się do nich osoby ważne dla świata literatury, sztuki, nauki, wynalazczości czy polityki. Najczęściej są to postaci, których osiągnięcia są powszechnie znane i są istotne dla danej społeczności ze względów patriotycznych. Możemy tu jednak mówić zarówno o patriotyzmie narodowym (w przypadku Polski takie postaci jak Mikołaj Kopernik, Fryderyk Chopin, papież Jan Paweł II czy Lech Wałęsa), jak i lokalnym, gdzie przedmiotem zainteresowania mogą być osoby ważne tylko dla relatywnie niewielkiej społeczności. Z perspektywy turystycznej dość duży potencjał (chodzi o zainteresowanie potencjalnego turysty) mają postaci mniej znane, istotne pozornie tylko w skali lokalnej, których dokonania – po dalszej analizie – okazują się jednak mieć fundamentalne znaczenie dla współczesnego świata. Przykładem może być Philippe de Girard (1775–1845), francuski inżynier i wynalazca, który dużą część swojego życia (1825–1844) związał z ziemią polską, pełniąc szereg funkcji w Królestwie Polskim, m.in. naczelnego mechanika przy Wydziale Górniczym Komisji Rządowej Przychodów i Skarbu. Zakłady lniarskie w Marymoncie, których był dyrektorem technicznym, w 1833 r. zostały przeniesione do wsi Ruda Guzowska, z czasem przekształconej w miasto Żyrardów (od nazwiska wynalazcy), słynące z wyrobów włókienniczych, przede wszystkim lnianych [Gryciuk 1979; Grzonkowski, Nowacki, Stępiński 2008; Szulińska 2008]. Jego wynalazki (m.in. przędzarki, czyli maszyny do mechanicznego przędzenia lnu, wyczesarki do lnu, turbina wodna czy dynamometr) zyskały uznanie i zastosowanie w skali światowej. Dziś w oparciu o dziedzictwo Philippe’a de Girarda promuje się zarówno Żyrardów [Paluch 2014], jak i znajdujące się w jego granicach Muzeum Lniarstwa, noszące z resztą imię wynalazcy. Informacje o nim można znaleźć w kilku miejscach w przestrzeni miasta.

Turystyka biograficzna wyrosła w oparciu o dokonania i tradycję biografistyki, czyli nauki, która dokumentuje i relacjonuje fakty z życia jednostki [Majorek 1996; Zajewski 2000]. T. Łepkowski [1964, s. 713, cyt. za: Wyszowska 2008, s. 23] wyróżnia trzy zasadnicze przyczyny istnienia, trwałości i rozwoju biografistyki: potrzebę

rozrywki, potrzebę dydaktyki i kształtowania wzorców osobowych oraz potrzebę nauki. Trzeba podkreślić, że w zasadzie każdy z tych aspektów znajduje odzwierciedlenie także w turystyce biograficznej. Po pierwsze – jako forma spędzania wolnego czasu – ma umożliwić chwilową zmianę regularnego trybu życia, zapewnić rekreację i właśnie rozrywkę, przy czym nie tylko w formie zrealizowanej podróży, ale także ciekawostek czy nawet śmiesznych sytuacji związanych z wybranym bohaterem, przekazywanych w atrakcyjny sposób turystom. Po drugie, poprzez przybliżanie danej postaci (lub w pewnych przypadkach chronienie jej dorobku od zapomnienia) przyczynia się do kształtowania świadomości turystów, poszerzania ich horyzontów. Turyści zdobywają wiedzę dotyczącą nie tylko bezpośrednio danej osoby, ale także czasów, w których żyła (sytuacji społecznej, ekonomicznej, politycznej) i innych postaci, z którymi współpracowała, współzawodniczyła lub w jakiś sposób była związana (które pojawiają się w jej biografii). Turystyka biograficzna przyczynia się więc do promocji biografistyki nie tylko wśród naukowców, ale w szerszych warstwach społecznych.

Biorąc pod uwagę poszczególne formy turystyki kulturowej, wydzielone przez A. Mikosa v. Rohrscheidta [2008, s. 52]: turystykę kultury wysokiej, turystykę edukacyjną i powszechną turystykę kulturową, turystyka biograficzna wpisuje się w każdą z nich [Kołodziejczyk 2018, s. 9], choć I. Wyszowska [2008, s. 23] zalicza ją tylko do dwóch pierwszych kategorii. Turystyka biograficzna wiąże się bowiem m.in. z turystyką literacką, muzealną i dziedzictwa kulturowego w ramach pierwszej formy, z podróżami edukacyjnymi i tematycznymi jako formami turystyki edukacyjnej oraz z turystyką miejską, kulturową obszarów wiejskich i regionalną w obrębie powszechnej turystyki kulturowej. Wspominana I. Wyszowska [2008, s. 26] za najbardziej popularną odmianę turystyki biograficznej uznaje turystykę literacką, to jest podróże do miejsc związanych z pisarzami i ich dziełami [por. Balińska 2016, s. 76; Stasiak 2009]. Wydaje się jednak, że współcześnie zestaw form turystyki biograficznej znacznie się rozszerzył, m.in. na fali rozwoju turystyki przemysłowej i dziedzictwa techniki (podróże śladami wybitnych wynalazców, np. w Republice Czeskiej wynalazca piorunochronu Prokop Diviš, 1698–1765, związany zarówno z Pogórzem Orlickim, gdzie się urodził, jak i południowymi Morawami – rejonem Znojma i Přímětice, gdzie stworzył swoje najważniejsze prace; w obu miejscach znajdują się poświęcone mu muzea [Kolomý 2004]). Odkrywanie lokalizacji związanych z wybitnymi aktorami lub reżyserami jest z kolei wspólne dla turystyki biograficznej i filmowej, która także coraz bardziej zyskuje na popularności [Beeton 2010; Bernat

2016; Stasiak 2009; Tucki 2016; Urbaniak 2010]. Według I Wyszowskiej [2008, s. 24] jedną z częściej realizowanych form turystyki biograficznej są wędrówki szlakami biograficznymi (biograficzno-krajoznawczymi) [por. Rut 2011, s. 272], które jednak często mają tylko wirtualny charakter (bez oznaczenia w terenie [por. Stasiak 2006]), sprowadzając się raczej do zestawu punktów polecanych do odwiedzenia.

Tab. 1. Postaci historyczne wykorzystywane do promocji i tworzenia produktów turystycznych w wybranych regionach Republiki Czeskiej

Region	Postaci historyczne
Środkowe Czechy	Karel Čapek, Jerzy z Podiebradów
Czeski Raj	Albrecht z Valdštejna
Czeski Kras (Karlštejnsko)	Karol IV
Pogórze Izerskie (Frýdlantsko)	Albrecht z Valdštejna
Pogórze Karkonoskie (Podkrkonoší)	bracia Čapek
Broumovsko	Alois Jirásek
Pogórze Orlickie	Prokop Diviš, Alois Jirásek, Jan Amos Komenský, Bedřich Smetana
Środkowe Morawy	Jan Amos Komenský, Karel Kryl
Południowe Morawy	Prokop Diviš, Gregor Johann Mendel
Okręg Morawsko-śląski	Zygmunt Freud, Leoš Janáček, Jan Amos Komenský, Gregor Johann Mendel, František Palacký

Źródło: opracowanie własne

Turystyka biograficzna w Polsce jest nadal dość mało popularna [Mikos von Rohrsheidt 2015, s. 80], choć atrakcji i szlaków turystycznych, które w nią się wpisują, jest dość dużo (m.in. liczne w kraju muzea poświęcone poszczególnym pisarzom). W Republice Czeskiej wybrane regiony w dużo bardziej jednoznaczny sposób niż w Polsce promują się przez perspektywę znanych osób mieszkających na ich obszarze (tab. 1). Wydawane są m.in. foldery turystyczne proponujące trasy podróży śladami wybitnych postaci. Swoistą wadą jest jednak to, że te same postaci pojawiają się w przekazie kilku regionów. Wynika to najczęściej z dość burzliwej historii ziem czeskich i morawskich, a w konsekwencji częstych przenosin osób zaangażowanych politycznie lub religijnie (np. Jan Amos Komenský). Można jednak stwierdzić, że turystyka biograficzna jest jedną z coraz silniej promowanych form turystyki kulturowej w Republice Czeskiej, która ma stanowić uzupełnienie (a może

przeciwagę) dla dominującej u naszych południowych sąsiadów turystyki opartej na zabytkach architektury, przede wszystkim zamkach i pałacach oraz zespołach urbanistycznych [Kołodziejczyk 2019; Navrátil, Pícha, Hřebcová 2010; Vystoupil, Šauer 2012, s. 111]. Podobne zadania stawia się przed turystyką przemysłową (czego wyrazem jest wpisanie w 2019 r. na Listę UNESCO regionu górniczego w Rudawach oraz promocja dziedzictwa przemysłowego na Śląsku, zwłaszcza w Ostrawie) i tanatoturystyką (najbardziej znany obiekt to kościół cmentarny pw. Wszystkich Świętych w Kutnej Horze, ale także inne tanatoturystyczne atrakcje cieszą się dużym zainteresowaniem [Kołodziejczyk 2020, s. 142]).

Postać Tomáša G. Masaryka

Tomáš Garrigue Masaryk (ur. 7.03.1850 r. w Hodoninie na Morawach, zm. 14.09.1937 r. w Láňach) to czeski filozof, socjolog, polityk i publicysta, jedna z kluczowych postaci na drodze do powstania niepodległej Czechosłowacji w 1918 r. i jej późniejszy wieloletni prezydent (1920–1935) [Gogolák 2020; Gruchała 1996; McNamara 2019; Mucha 1992; Prague Castle b.r.w.]. Tomáš Masaryk urodził się w ówczesnej wielokulturowej Austrii i jego rodzina dobrze to odzwierciedlała. Jego ojciec był Słowakiem, który pracował jako woźnica, zaś jego matka, służąca, pochodziła ze zgermanizowanej rodziny morawskiej. Choć rodzice nie należeli do zamożnych, Tomáš kształcił się na nauczyciela, ale przez jakiś czas pracował także w kuźni i był uczniem ślusarza. Ostatecznie jednak w 1865 r. wstąpił do niemieckiej szkoły wyższej w Brnie i kontynuował kształcenie na Uniwersytecie Wiedeńskim, gdzie w 1876 r. uzyskał stopień doktora. Przez rok studiował w Lipsku, gdzie poznał amerykańską studentkę muzyki Charlotte Garrigue, którą poślubił w 1878 r. (by podkreślić łączący ich związek przyjął nazwisko żony – odtąd Tomáš Masaryk nazywał się Tomáš Garrigue Masaryk). W 1879 r. został mianowany wykładowcą filozofii w Wiedniu, a od 1882 r. był profesorem filozofii na nowopowstałym czeskim uniwersytecie w Pradze [Gogolák 2020; Mucha 1992, s. 245], w praktyce łącząc zaczną część reszty życia właśnie z tym miastem [Halata, Kluková, Šula, Zubec 2018]. Pod względem naukowym był twórcą bardzo płodnym [Kovtun 1990], ale jego późniejsze obowiązki spowodowały, że nie udało mu się zrealizować wszystkich planów.

W swojej pracy naukowej i poglądach społecznych i politycznych czerpał z neokantyzmu, ale pozostawał też pod silnym wpływem angielskiej etyki purytańskiej i surowego nauczania husytów [Gogolák 2020; Kubok 2020]. Jednocześnie wykazał

krytyczne zainteresowanie wewnętrznymi sprzecznościami kapitalizmu, czemu dał wyraz w jednej ze swoich pierwszych rozpraw naukowych – studium samobójstwa jako masowego zjawiska współczesnej cywilizacji [Gogolak 2020]. Masaryk nawoływał do czeskiego odrodzenia narodowego. Wczesne jego prace miały na celu przypomnienie Czechom o znaczeniu religii w ich dziedzictwie [Kubok 2020]. Masaryk założył dwa czasopisma. W jednym z nich po długiej debacie udowodnił, że dwa wczesnośredniowieczne – jak zakładano – czeskie wiersze, uważane za słowiańskie odpowiedniki niemieckiej „Pieśni o Nibelungach”, były w rzeczywistości patriotycznymi fałszerstwami czeskiego poety z początku XIX w. Po raz kolejny ściągnął na siebie gniew części opinii publicznej, gdy w czasie tzw. procesu Hilsnera w 1899 r. sprzeciwił się uprzedzeniom narodowym, broniąc publicznie Żyda oskarżonego o popełnienie mordu rytualnego [Gogolak 2020]. Jego zainteresowania polityczne przełożyły się na mandat poselski – był członkiem Reichsratu (austriackiego parlamentu) od 1891 do 1893 r. z ramienia Partii Młodych Czechów (z mandatu zrezygnował jako wyraz sprzeciwu wobec nacjonalizmu członków partii) i ponownie w latach 1907–1914 z ramienia Czeskiej Partii Realistycznej (Postępowej), której był założycielem i głównym ideologiem. W tym czasie wysuwał żądanie przyznania ziemiom czeskim autonomii w ramach monarchii austro-węgierskiej, choć w początkach swojej działalności wcale nie był tego zwolennikiem [Gruchała 1996].

W czasie I wojny światowej został zmuszony do opuszczenia kraju, gdyż oskarżano go o zdradę. Przebywał kolejno w Szwajcarii, Włoszech i Anglii, gdzie wrócił do pracy naukowej, skupiając się na narodach słowiańskich [Gogolak 2020]. Nie zaprzestał jednak zajmowania się polityką, nawołując do dezintegracji Austro-Węgier. Odbił szereg spotkań we Francji w 1916 r., w Rosji w 1917 i na początku 1918 r. (pomagał w organizacji tzw. Legionu Czechosłowackiego, czyli słowiańskich oddziałów oporu przeciwko Austriakom [Wiśniewski 2014, 2017]), po czym wyjechał do USA, gdzie spotkał się z prezydentem Woodrowem Wilsonem i agitował za niepodległością Czechosłowacji. 18 października 1918 r. Masaryk, stojąc na stopniach waszyngtońskiego Kapitolu, proklamował niepodległość Czechosłowacji. Jako najbardziej rozpoznawalny wśród aliantów czeski polityk został w 1918 r. uznany za głowę czechosłowackiego rządu, a w 1920 r. wybrano go pierwszym prezydentem republiki [Gogolak 2020; Gruchała 1996]. Był wybierany na tę funkcję jeszcze trzykrotnie i sprawował swe obowiązki do 14 grudnia 1935 r., kiedy nieco ponad rok po wyborach zrezygnował. Ze względu na podeszły wiek, zły stan zdrowia, a także

niezdolność demokracji i humanisty do pełnego zrozumienia czegoś tak odrażającego jak dyktatura totalitarna, która rozwijała się w Niemczech, uznał, że nie będzie w stanie stać na czele państwa [Prague Castle b.r.w.]. Od tego czasu mieszkał w Lánach (wcześniej z resztą także bardzo często tu przebywał), gdzie zmarł z przyczyn naturalnych i został pochowany [Gruchała 1996]. Warto dodać, że syn Tomáša, Jan Masaryk, był ministrem spraw zagranicznych w czechosłowackim rządzie na uchodźstwie (1940–1945) i później w rządzie krajowym (1945–1948).

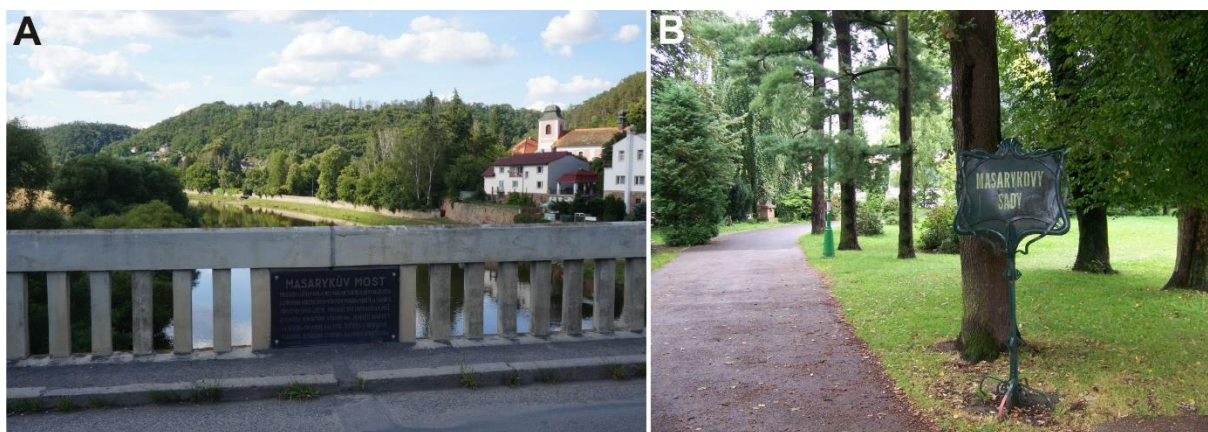
Tab. 2. Upamiętnienia Tomáša G. Masaryka w Republice Czeskiej, których nie można rozpatrywać w kategorii waloru lub atrakcji turystycznej

Rodzaj upamiętnienia	Przykładowe lokalizacje
nazwa ulicy	Blatná, Bohumín, Borohrádek, Brno, Český Krumlov, Domažlice, Horšovský Týn, Karlovy Vary, Locket, Městec Králové, Opava, Orlová, Ostroměř, Plzeň, Sušice, Svitavy, Šluknov, Ústí nad Orlicí, Tachov
nazwa placu	Blovice, Bohumín, Břeclav, Bystřice pod Hostýnem, Chomutov, Chrudim, Červený Kostelec, Děčín, Frýdlant nad Ostravicí, Hodonín, Hradec Králové, Hustopeče, Ivančice, Jihlava, Jindřichův Hradec, Lány, Moravský Krumlov, Nová Včelnice, Ostrava – Moravská Ostrava, Pardubice, Pelhřimov, Plzeň, Podbořany, Příbram, Prostějov, Rožnov pod Radhoštěm, Říčany, Sedlčany, Smečno, Tábor, Třebíč, Velká Bíteš, Znojmo, Žamberk
nazwa mostu	Beroun, Kolín, Zbečno (ryc. 1a)
nazwa nabrzeża	Praga
imię przyznane szkole lub uczelni	Blatná, Bohumín, Borohrádek, Brno, Chomutov, Čejkovice, Český Krumlov, Dolní Roveň, Hrušovany u Brna, Hustopeče, Litomyšl, Plzeň, Podbořany, Příbor, Rajhrad, Sušice, Štěpánov u Olomouce, Třinec, Vsetín, Zastávka
imię przyznane innemu obiektowi lub instytucji	góra Beskyd (900 m n.p.m.) w Beskidach Śląsko-Morawskich (schronisko turystyczne), Brno (tor wyścigowy i instytucja badawcza), Hostivice – Litovice (park), Jaroměř (park, ryc. 1b), Vsetín (biblioteka)

Źródło: opracowanie własne

Jeszcze za życia Masaryka rozwinął się jego kult, do czego przyczyniło się przede wszystkim kilka tomów „Rozmów z T. G. Masarykiem”, których autorem był Karel Čapek [Čapek 2014]. Z racji licznych podróży w czasach prezydentury i bliskich

kontaktów z obywatelami, miał w narodzie przydomek *Tatiček*, co znaczy ‘tatuś/ojczulek’. Do dziś uznawany jest za autorytet, czego wyrazem jest szereg upamiętnień w przestrzeni Republiki Czeskiej (ryc. 1 i 4, tab. 2). Praktycznie w każdym mieście znajduje się plac lub ulica imienia Masaryka, a dodatkowo jest on patronem szeregu instytucji, zwłaszcza oświatowych. Wizerunek Tomáša G. Masaryka znajduje się na czeskim banknocie o nominale 5000 korun, a w 1990 r. ustanowiono państwowy order jego imienia (początkowo czechosłowacki, potem czeski), przyznawany za zasługi dla rozwoju demokracji i praw człowieka.

Ryc. 1. Przykłady obiektów, którym nadano imię Tomáša G. Masaryka: A. historyczny most o konstrukcji żelazobetonowej z lat 1924–1925 w Zbečnie, przerzucony nad Berounką; B. zabytkowy park w Jaroměřu
Źródło: fot. autor (2020, 2012)

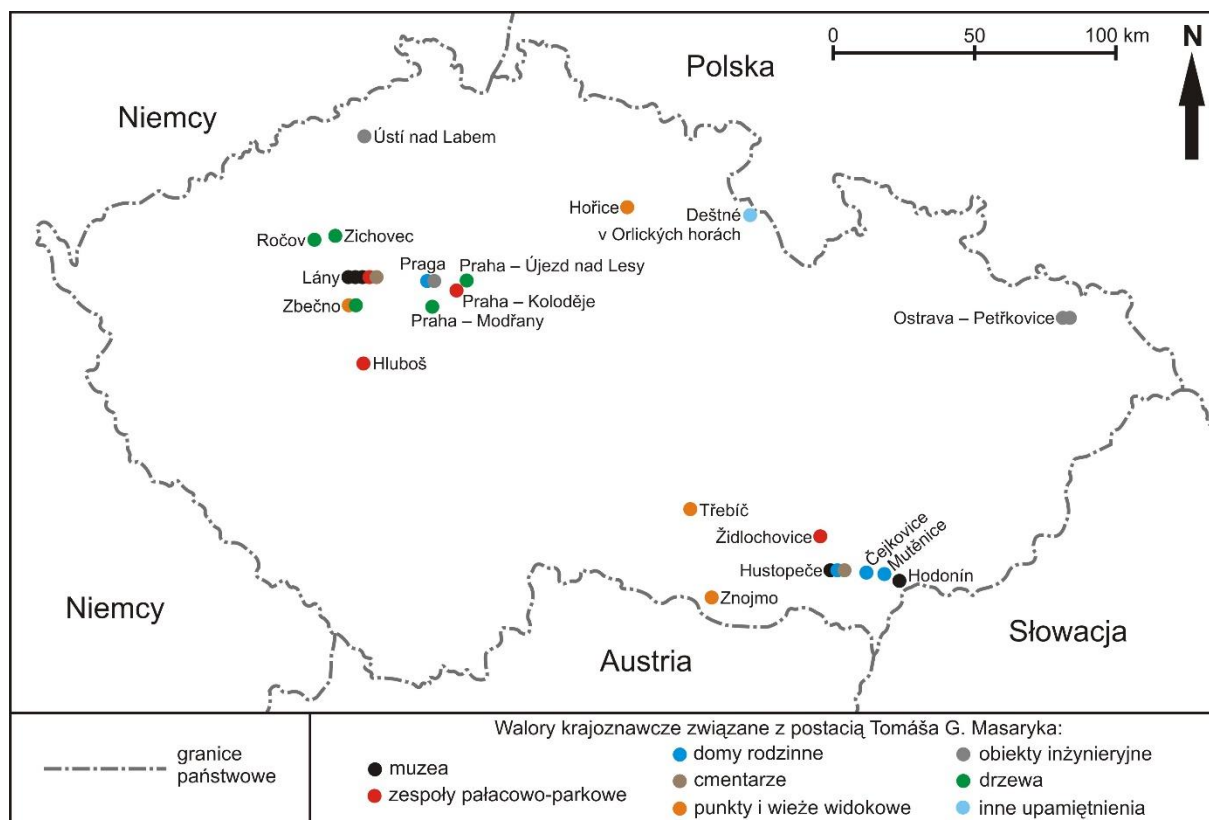
Atrakcje turystyczne warte samodzielnego wyjazdu

Biorąc pod uwagę znaczenie Tomáša G. Masaryka w czeskim społeczeństwie, w skali Republiki Czeskiej jest zaskakująco mało walorów turystycznych związanych z tą postacią, których oferta jest na tyle rozwinięta i atrakcyjna, żeby była zdolna zachęcić potencjalnych turystów do podjęcia podróży w celu zwiedzenia właśnie nich. W zasadzie sprowadzają się one do trzech miejscowości (ryc. 2): miast Hodonín i Hustopeče, czyli miejsc związanych z narodzinami i młodością Masaryka (choć znaczenie drugiego jest wyraźnie mniejsze), oraz wsi Lány, w której często bywał jako prezydent, gdzie zmarł i jest pochowany. Poza nimi mamy do czynienia z mało znaczącymi walorami w postaci upamiętnień lub co najwyżej niewielkich wystaw (ryc. 2 i 4), które można zobaczyć przy okazji zwiedzania danej okolicy, ale raczej nie będą przyczyną, dla której podejmie się samodzielną podróż.

Pod względem chronologicznym analizę należy zacząć od Hodonína na południowych Morawach (ryc. 2). W tamtejszym barokowym pałacu, który powstał

w wyniku przebudowy w 2. połowie XVI w. wcześniejszego zamku [Olympia 1982, s. 361], znajduje się Muzeum Masaryka (czes. *Masarykovo muzeum*), które udostępnia jedyną na Morawach stałą, regularnie dostępną wystawę poświęconą pierwszemu prezydentowi Czechosłowacji. Trzeba przy tym podkreślić, że budowla pałacu nie jest historycznie powiązana z Masarykiem, który urodził się w ubogiej rodzinie (dom rodzinny został zburzony w XIX w.), a kilka lat później wszyscy opuścili miasto. Biorąc pod uwagę, że jest to najważniejsza postać, jaka pochodzi z Hodonína, jego władze postanowiły to uczcić i podkreślić, otwierając 18.05.1997 r. wystawę, która została określona jako pierwsza profesjonalna ekspozycja poświęcona Masarykowi w całej ówczesnej Republice Czeskiej [Masarykovo muzeum b.r.w.-a]. Zasadnicza jej część jest dość tradycyjna w swojej formie, przedstawiając najważniejsze wydarzenia w porządku chronologicznym – od dzieciństwa przez studia i pracę w Wiedniu, działalność naukową i polityczną w latach 1882–1918, prezydenturę, aż do śmierci w 1937 r. Dominują tablice, panele i gabloty, ale pewne elementy czynią wystawę bardziej atrakcyjną dla współczesnego odbiorcy. Aranżacja wnętrza poszczególnych części ekspozycji została bowiem dostosowana do kolejnych okresów życia Masaryka, od stylizowanej kuźni ze wsi Čejč, gdzie w latach 1864–1865 uczył się kowalstwa, po urząd prezydenta. Na wystawie można zobaczyć przedmioty związane z Masarykiem lub członkami jego rodziny, np. kowadło z kuźni A. Beneša w Čejču, kapelusz będący częścią uroczystego munduru parlamentarnego Masaryka, replikę jego ulubionego stroju jeździeckiego czy odlew dłoni Charlotte Garrigue Masaryk autorstwa rzeźbiarza J. Štursy. Cenną częścią ekspozycji są kopie różnych dokumentów, często w momencie jej otwarcia publikowanych po raz pierwszy – z jednej strony powiększenia fotografii dokumentalnych, pocztówek, karykatur i rysunków, z drugiej – faksymile rękopisów i druków. Pochodzą one z archiwów w całym kraju (m.in. Praga, Brno, Vysoké Mýto, Hodonín), stąd zebranie ich w jednym miejscu należy uznać za istotną zaletę wystawy. Ponadto na ścianach wypisane są wypowiedzi Masaryka. Całość uzupełniają drobne multimedia, zaś zwiedzanie kończy się filmem, który powstał z unikalnych materiałów Narodowego Archiwum Filmowego (czes. *Národní filmový archiv*) w Pradze [Masarykovo muzeum b.r.w.-a]. W muzeum oferowane są pamiątki (pocztówki, publikacje naukowe i popularnonaukowe, w tym przeznaczone dla dzieci, poświęcone Masarykowi i jego czasom), stąd można uznać, że oferta ma pewne cechy produktu turystycznego [por. Kaczmarek, Stasiak, Włodarczyk 2010], tym bardziej, że film i część pamiątek są dostępne także w językach angielskim i niemieckim. Warto podkreślić,

że dokonania Masaryka były tematem ekspozycji w hodonínském muzeum już przed II wojną światową. Okupacja nazistowska i okres komunistyczny spowodowały, że temat ten nie był podejmowany, zaś powrócono do niego wraz z transformacją ustrojową i przenosinami muzeum do wspomnianego pałacu, wyremontowanego w połowie lat 90. XX w. [Masarykovo muzeum b.r.w.-b].

Ryc. 2. Wybrane walory krajoznawcze związane z postacią Tomáša G. Masaryka w Republice Czeskiej
Źródło: opracowanie własne

Region Hodonína, jako związany z rodziną Masaryka i jego młodością, może poszczycić się kilkoma innymi wartymi uwagi miejscami, choć już o nie tak rozbudowanej ofercie jak w przypadku Muzeum Masaryka. Łączy je wszystkie pieszy szlak turystyczny *Cesta T. G. Masaryka* o długości 59,4 km (tab. 6), który zaczyna się przy czesko-słowackim przejściu granicznym Hodonín/Holíč, skąd prowadzi koło Muzeum Masaryka w Hodonínie, a następnie przez Mutěnice (dom, zwany Drábovna, w którym Masaryk wraz z rodzicami mieszkał w latach 1852–1853; tablica pamiątkowa na budynku urzędu), Čejkovice (dom, w którym Masaryk z rodzicami żył w latach 1856–1858 i 1859–1862, przekształcony w muzeum), Čejč (tu rodzina Masaryków mieszkała w latach 1858–1859 i 1864; dwie tablice pamiątkowe w centrum wsi) i Klobouky u Brna (rodzice Tomáša mieszkali tam od 1870 r., on bywał tam

kilkukrotnie, także ze swoją żoną; tablica pamiątkowa na pałacu) doprowadza do miasta Hustopeče (ryc. 2), z którym Masaryk był związany rodzinnie i uczył się w miejscowym liceum pijarów w latach 1861–1863 (obiekt nadal pełni funkcje edukacyjne). Masarykowi poświęcona jest część wystawy w tamtejszym muzeum regionalnym, zaś przed dawnym kolegium pijarów znajduje się pomnik o ciekawej formie. Zaprojektowany przez J. Ambrůza, składa się ze stalowej płyty o wymiarach 3,5 x 3,5 m, w której wyryte są inicjały TGM. Pod tablicą znajduje się źródło światła, które rzuca ten napis na korony pobliskich drzew. Poza muzeami w Hodoninie i Hustopečach jedynym obiektem na trasie *Cesty T. G. Masaryka*, którego wnętrze jest udostępnione do zwiedzania, jest dom rodzinny w Čejkovicach, który należy do lokalnego klubu sportowego i od 1990 r. jest otwierany po wcześniejszym zgłoszeniu. Wewnątrz przygotowana jest wystawa fotografii i dokumentów związanych z życiem Masaryka [Čejkovice b.r.w.]. Pozostałe obiekty na szlaku zwiedza się tylko z zewnątrz i niestety czasem brakuje nawet stosownego upamiętnienia (Mutěnice, gdzie jedyna, skrótowa informacja o domu Drábovna znajduje się na tabliczce-drogowskazie szlaku pieszego). Niemniej *Cestę T. G. Masaryka* można uznać za szlak kulturowy o charakterze biograficznym, przy czym oferta jest na tyle słabo rozwinięta, że nie może być traktowana jako produkt turystyczny – szlak [por. Stasiak 2006, 2007]. Brakuje powiązanych usług recepcji (baza noclegowa i gastronomiczna jest dostępna tylko w punktach skrajnych; brak usług przewodnickich, ograniczony zakres informacji) i rzeczy (brak pamiątek, przewodników, map dedykowanych trasie). Można jednak uznać, że obiekty powiązane ze szlakiem stanowią na tyle liczny i jednolity tematycznie i przestrzennie zbiór, że z powodzeniem mogą stać się podstawą do zorganizowania podróży (wycieczki), niekoniecznie pieszej, ale także rowerowej lub samochodowej.

Dodatkowo w Hustopečach stworzono ścieżkę dydaktyczną „Masaryk a Hustopeče”, która poprzez siedem przystanków z tablicami informacyjnymi pokazuje związki pierwszego prezydenta Czechosłowacji z miastem. Wędrówkę zaczyna się w miejscu, gdzie Masaryk został powitany podczas swojej oficjalnej wizyty 19 czerwca 1924 r. Kolejne punkty to: 1) wspomniane dawne liceum pijarów, 2) miejsce, gdzie znajdował się dom matki Tomáša, Terezie z domu Kropáčkovej, 3) dom jego wuja Františka Koska, gdzie mieszkał w czasie nauki, 4) dom, gdzie na starość mieszkał jego ojciec Josef, 5) mieszkanie i drukarnia jego najmłodszego brata Ludvíka (gdzie czasowo, po 1886 r. drukowane było czasopismo „Athenaeum”, którym Tomáš

kierował), 6) cmentarz miejski, gdzie spoczywają matka i ojciec Tomáša [Hustopeče b.r.w.]. Trasie towarzyszy broszura informacyjna z mapą, którą można pobrać z punktu informacji turystycznej znajdującego się przy pierwszym przystanku ścieżki. Biorąc pod uwagę zakres oferty (choć nie długość; por. tab. 6), ścieżkę dydaktyczną „Masaryk a Hustopeče” można uznać za bardziej rozwiniętą niż *Cesta T. G. Masaryka*, ale nadal nie spełnia ona wszystkich wymogów uznania za rozwinięty produkt turystyczny (brakuje m.in. usług przewodnickich, nie mówiąc już o elementach produktu rozszerzonego, np. eventach).

Drugi obszar, na którym zgrupowane są atrakcje związane z Masarykiem, znajduje się około 40 km na zachód od Pragi (ryc. 2), przy czym odnosi się do końcówki życia bohatera niniejszego tekstu. Najważniejsza jest tu miejscowość Lány (ryc. 3), gdzie znajduje się zespół pałacowo-parkowo-leśny, rozciągający się na południe aż po wieś Zbečno. W 1921 r. stał się on oficjalną letnią siedzibą prezydenta Czechosłowacji. Tutejszy pałac (ryc. 3a) powstał w 1392 r. jako drewniana warownia, którą pod koniec XVI w. przejął Rudolf II. Na jej miejscu kazał wybudować w 1589 r. zameczek myśliwski w stylu renesansowym, który później ulegał licznym przebudowom (m.in. w XVII w. w stylu barokowym), by ostateczny kształt przybrać w wyniku prac w latach 1902–1903 [Olympia 1982, s. 276; Otruba, Ptáček, Švorc 2007, s. 186]. W 1921 r. rezydencję od ówczesnych właścicieli, Fürstenberków, zakupiło państwo czechosłowackie na potrzeby reprezentacyjne prezydenta. Masaryk miejsce to bardzo polubił i po abdykacji w 1935 r. przeprowadził się tu na stałe. Lány wybrał także jako miejsce pochówku dla siebie i całej rodziny. Ponieważ pałac nadal stanowi siedzibę prezydenta Republiki Czeskiej, jest zamknięty dla zwiedzających, ale w wybrane dni tygodnia (w tym w weekendy) udostępniany jest otaczający go park (założony około 1770 r., potem przekształcany, m.in. po likwidacji fosy w 1850 r.; cenna jest m.in. szklarnia z 1879 r. [Otruba, Ptáček, Švorc 2007, s. 186]). Zwłaszcza w okresie letnim jest to bardzo popularna atrakcja, przede wszystkim wśród prażan, którzy park traktują jako ciekawe miejsce spacerów¹. Sprzyja temu niska cena biletów wstępu – tylko 15 Kč, czyli około 2,50 zł. Trudno więc powiedzieć, jaka część zwiedzających przybywa tu ze względu na postać Masaryka, niemniej trzeba podkreślić, że materiały informacyjne (wystawa w budynku wejściowym, broszury, tablice informacyjne) odnoszą się

¹ Dodatkowo Lány korzystają z popularności sąsiednich regionów turystycznych (Czeski Kras, dolina Berounki, Křivoklátsko) oraz pobliskich atrakcji turystycznych (przede wszystkim zamki Karlštejn i Křivoklát oraz muzeum kolejowe w Lužnej u Rakovníka).

do początków Czechosłowacji i jej pierwszego prezydenta. Podobny wydzwitek mają też niektóre z historycznych elementów małej architektury w parku. Nad stawem znajduje się fontanna (ryc. 3c), która składa się z pięciu kolumn doryckich ozdobionych brązowymi głowami lwów, z których woda wpływa do wspólnej misy, a następnie wpada do stawu jako jeden strumień. Głowy lwów symbolizują historyczne krainy ówczesnej Czechosłowacji: Czechy, Morawy, Śląsk, Słowację i Ruś Podkarpacką. W ten sposób architekt Josip Plečnik wyraził integralność nowopowstałego państwa [Pražský hrad b.r.w.]. Park pałacowy przechodzi w rezerwat leśny, w którym wolno żyje zwierzyna. Choć teren ten nie jest dostępny dla turystów (poza wybiegiem dla zwierząt z punktem widokowym), warto wspomnieć o dwóch kolejnych miejscach związanych z życiorysem Masaryka. Pod Dębem Porozumienia prezydent wynegocjował tzw. Małą Umowę z królem Jugosławii Aleksandrem I. Z kolei Droga Masaryka (czes. *Masarykova cesta*) przypomina o trasie, którą przywódca państwa lubił jeździć konno, a potem bryczką (analogiczną funkcję pamiątkową miał też niezachowany Kamień Masaryka) [Muzeum T.G.M. Rakovník b.r.w.-a].

Lány są nierozzerwalnie związane z postacią i dziedzictwem Tomáša G. Masaryka. Nie dziwi więc, że to właśnie tu otwarto drugie (po Hodoninie) muzeum jemu poświęcone. Sytuacja polityczna spowodowała, że pierwsze formalne upamiętnienie prezydenta w Lánach stało się możliwe dopiero po transformacji ustrojowej związanej z końcem władzy komunistycznej. Na początku 1990 r. w budynku lokalnego stowarzyszenia sportowego powstała wystawa, złożona z różnych pożyczonych pamiątek, dokumentów i fotografii. Później utrzymywał ją lokalny urząd gminy, zaś w 1998 r. przejęło Muzeum Regionalne z Rakovníka (które z czasem wybrało Masaryka za swojego patrona). Wówczas ekspozycję powiększono i zmodernizowano, otwierając Salę Wystawową Tomáša Garrigue’a Masaryka, która – co ciekawe – mieściła się w kompleksie jednego z hoteli. Jednocześnie czyniono starania o nową siedzibę, czego efektem był remont barokowej stodoły (ryc. 3d), położonej naprzeciwko pałacu. Muzeum T. G. Masaryka otwarto w niej w 2003 r. [Muzeum T.G.M. Rakovník b.r.w.-b]. Ekspozycja podzielona jest na sześć części, które dotyczą jego rodziny, pracy na praskiej uczelni, okresu I wojny światowej, kiedy musiał uciekać z kraju, prezydentury (w tym jego podróży po kraju oraz pobytów na Zamku Praskim i w Lánach) oraz funkcjonowania państwa i społeczeństwa w czasach Pierwszej Republiki. W tym ostatnim przypadku instalacja jest rozdzielona na dwie części – „świat” żeński i męski. Z tych perspektyw omawiane są bowiem wydarzenia i ważniejsze

postaci tamtych czasów. Ostatnia część wystawy, dodana w 2018 r. w związku z setną rocznicą uzyskania niepodległości, odnosi się do żałoby po śmierci prezydenta [Muzeum T.G.M. Rakovník b.r.w.-c]. Ekspozycja jest bardziej nowoczesna niż w przypadku muzeum w Hodoninie. Zawiera pewne elementy multimedialne, ale jednocześnie w dużym stopniu skupia się na autentycznych przedmiotach związanych bądź z Masarykiem, bądź z jego czasami. Odpowiedzią na potrzeby współczesnego turysty, ale też ograniczenia związane z epidemią koronawirusa, jest audioprzewodnik, który można ściągnąć jako aplikację na smartphonie. Muzeum oferuje też programy edukacyjne dla szkół skupione na życiorysie Tomáša G. Masaryka i jego rodziny. Przed obiektem w 160. rocznicę urodzin prezydenta odsłonięto rzeźbę (ryc. 3b), która jako pierwsza w kraju przedstawia go na koniu (nawiązanie do sposobu, w jaki spędzał wolny czas w Lánach). Muzeum w Lánach jest nadal filią Muzeum T.G.M. w Rakovníku, przy czym – choć Masaryk jest patronem całej instytucji – poza Lánami ani w głównej siedzibie, ani w licznych filiach innych odwołań do prezydenta nie znajdziemy.

Kolejnym miejscem związanym z bohaterem niniejszego tekstu jest cmentarz położony w północnej części wsi Lány. Znajduje się tam grób rodzinny Masaryków (ryc. 3e) – prosta murowana konstrukcja powstała jeszcze przed śmiercią Tomáša [Masarykův ústav b.r.w.-b]. Poza nim spoczęła tam jego żona, Charlotta Garrigue Masaryková, i syn Jan, zaś później córka Alice. 10 sierpnia 2019 r. grób został uznany za zabytek i jednocześnie niedługo później, bo 23 listopada tego samego roku, za narodową pamiątkę kulturową (*czes. národní kulturní památka*), co jest najwyższą w Republice Czeskiej formą wyróżnienia obiektu historycznego (analogiczny tytuł posiadają przeważnie najcenniejsze zamki i pałace oraz wybrane budowle sakralne; do tej bardziej prestiżowej kategorii należy ponad 330 zabytków położonych w około 200 miejscowościach [Kołodziejczyk 2019, s. 21; Národní památkový ústav b.r.w.; Vystoupil, Šauer 2012, s. 111]). W okresie komunistycznym grób rodzinny Masaryków stał się symbolem demokracji z czasów międzywojennej Czechosłowacji [Masarykův ústav b.r.w.-b; Pražský hrad b.r.w.]. Miejsce w latach 70. i 80. było obserwowane przez służby bezpieczeństwa, by uniemożliwić zorganizowane formy oddawania czci. Obecnie jest odwiedzane przez turystów, ale nie tak często jak park pałacowy i Muzeum T. G. Masaryka. Z jednej strony wynika to z peryferyjnego położenia, z drugiej – ze specyficznej formy dziedzictwa, która wpisuje się w ramy tanatoturystyki, praktykowanej raczej tylko przez określone grupy osób. Dojście do cmentarza

w obrębie miejscowości, a następnie do grobu, jest oznaczone, co potwierdza jego turystyczne znaczenie.

Ryc. 3. Miejsca w Lánsach związane z osobą Tomáša G. Masaryka: A. pałac, który od 1921 r. był letnią siedzibą prezydenta Czechosłowacji; B. pomnik konny Masaryka przed muzeum, nawiązujący do sposobu, w jaki prezydent spędzał wolny czas w lasach otaczających Lánsy; C. fontanna w parku pałacowym, która w sposób symboliczny pokazuje pięć historycznych krain ówczesnej Czechosłowacji; D. siedziba Muzeum T. G. Masaryka w Lánsach; E. grób rodzinny Masaryków na cmentarzu; F. tablica upamiętniająca wybudowanie z inicjatywy Alice Masarykovej domu dla oddziału Czechosłowackiego Czerwonego Krzyża – obecnie Izba Pamięci Alice Masarykovej i Czeskiego Czerwonego Krzyża
Źródło: fot. autor (2020)

W Lánsach znajdują się jeszcze dwa miejsca pośrednio związane z Tomášem G. Masarykiem. Pierwsze to Izba Pamięci Alice Masarykovej i Czeskiego Czerwonego

Krzyża (czes. *Pamětní síň Alice Masarykové a Českého červeného kříže*; ryc. 3f)². Alice była córką Tomáša, osobą bardzo zaangażowaną społecznie, założycielką i pierwszą przewodniczącą Czechosłowackiego Czerwonego Krzyża, walczyła o poprawę sytuacji społecznej i edukację kobiet. W muzeum zostało zrekonstruowane mieszkanie Alice, a także poradnia lekarska dla matek z dziećmi z okresu Pierwszej Republiki. Ponadto zainstalowano wystawę poświęconą historii Czerwonego Krzyża. Drugim obiektem jest Izba Czeskiego Hokeja (czes. *Hokejová síň českého hokeje*). Co prawda izba powstała z inicjatywy pochodzącego z Lánów byłego hokeisty Josefa Hoška oraz czechosłowackiego reprezentanta Eduarda Nováka, ale trzeba pamiętać, że zarówno Tomáš G. Masaryk, jak i jego synowie, byli kibicami hokeja na lodzie. Można przy okazji wspomnieć, że w 2013 r. Czeski Związek Hokeja na Lodzie ustanowił Puchar T. G. Masaryka przeznaczony dla drużyny, która zdobyła mistrzostwo Czech w tej dyscyplinie. Jest to kopia pucharu ufundowanego przez prezydenta w 1924 r.

Analogiczne znaczenie jak pałac w Lánach mogłyby mieć inne letnie siedziby prezydenta (ryc. 2), niestety ich sytuacja własnościowa i przeznaczenie w ostatnich latach na to nie pozwalały. Pałac Koloděje pod Pragą (pierwotnie gotycki zamek, w 2. połowie XVI w. przebudowany na renesansowy pałac, w latach 1706–1712 przekształcony w stylu barokowym, zaś w 1806 r. w duchu klasycyzmu i romantyzmu [Olympia 1982, s. 142]) z racji swojego położenia blisko stolicy stanowił siedzibę prezydenta w 1919 r. [Masarykův ústav b.r.w.-c]. Obiekt od 1948 do 2009 r. służył celom reprezentacyjnym władz państwowych i pozostawał niedostępny. Obecnie z kolei jest własnością prywatną i także nie ma możliwości jego zwiedzania. W pałacu Hluboš (55 km na południowy zachód od Pragi; dawniej barokowy, powstały w wyniku przebudowy zamku z 1546 r., w XIX w. nadano mu cechy neorenesansu), który pełnił funkcję tymczasowej letniej siedziby głowy państwa, Masaryk przebywał w latach 1920–1921 [Masarykův ústav b.r.w.-d]. Po latach zaniedbań, kiedy pałac nie był należycie utrzymywany, obecnie prywatny właściciel w ograniczonym zakresie udostępnia go zwiedzającym. W 2021 r. planowane jest nawet otwarcie wystawy poświęconej prezydentowi. Podobna ekspozycja była dostępna od 2001 r., obejmując pomieszczenia związane z Masarykiem (gabinet, salon żony, salon myśliwski, jadalnia i sala koncertowa), ale w 2010 r. ze względu na problemy finansowe ówczesnego właściciela i sprzedaż pałacu została zamknięta. Pomimo tego, że Lány były oficjalną letnią siedzibą prezydenta od 1921 r., Masaryk w latach 1924, 1928–1931, 1933

² Muzeum od 2020 r. jest zamknięte ze względu na remont budynku i przebudowę wystawy.

sześciokrotnie spędzał czas w pałacu Židlochovice [Masarykův ústav b.r.w.-e], położonym 20 km na południe od Brna. Pałac powstał w wyniku przekształcenia zamku nawodnego z XIV w. Został następnie przebudowany w stylu barokowym w latach 1720–1729, a potem w stylu *empire* w latach 1844–1845 [Olympia 1982, s. 307]. Dziś jest uznawany za jedną z najlepiej zachowanych rezydencji myśliwskich w Europie. Otacza go park w stylu angielskim o powierzchni 22 ha, założony na początku XVIII w. i potem przekształcany [Otruba, Ptáček, Švorc 2007, s. 16]. Same tereny zielone są dostępne dla zwiedzających, ale w przypadku pałacu jest to bardzo ograniczone (jedynie podczas pojedynczych wydarzeń kulturalnych). Współcześnie mieści się w nim bowiem centrum konferencyjne czeskich Lasów Państwowych wraz z luksusowymi pokojami noclegowymi.

Słabiej udokumentowany jest okres życia Masaryka jako akademika – przynajmniej z perspektywy turysty. Miejsca, w których mieszkał w Pradze, są znane (było ich przynajmniej dziewięć), ale z reguły nie są w żaden sposób oznaczone, podobnie jak i miejsca, w których pracował jako uczony (Klementinum, Malá Strana). Spośród domów, w których żył, tablica pamiątkowa wraz z popiersiem znajduje się tylko przed willą Osvěta w Pradze – Vinohradach (1884–1888). Co ciekawe na Hradčanach, które były oficjalną siedzibą Masaryka jako prezydenta, także nie ma zbyt dużo odwołań do jego osoby. Można więc stwierdzić, że w Pradze Masaryk jest dość słabo upamiętniony (ryc. 2 i 4; tab. 5), tym bardziej, że spędził tu większość swojego życia. Niemniej dzięki dostępnym informacjom (zwłaszcza w serwisie <http://tg-masaryk.cz/> [Masarykův ústav, b.r.w.-a]) turysta zainteresowany jego osobą powinien dość łatwo odszukać wszystkie ważniejsze miejsca. Uzupełnieniem informacji dostępnych w Internecie jest wydana w setną rocznicę uzyskania niepodległości publikacja *Po stopách TGM na Pražském hradě* [Halata, Kluková, Šula, Zubec 2018]. W 2018 r. z tej okazji zorganizowano szereg uroczystości i akcji o charakterze patriotycznym i historycznym. Poza jednostkowymi wydarzeniami warto zwrócić uwagę na przygotowaną wtedy grę miejską, która ma przybliżyć miejsca związane z Masarykiem w Pradze. Gra *Po stopách T. G. M.* jest realizowana przy pomocy aplikacji, ale odbywa się w przestrzeni miejskiej. Zaczyna się przy Miejskim Domu Reprezentacyjnym, a następnie prowadzi przez sześć podstawowych lokalizacji. Trzeba jednak stwierdzić, że jest to tylko niewielka część miejsc związanych z Masarykiem w stolicy Republiki Czeskiej.

Ocena oferty atrakcji turystycznych wartych samodzielnego wyjazdu

Oferta turystyczna przedstawionych powyżej atrakcji jest dość słabo rozwinięta (tab. 3)³, w związku z czym w żadnym wypadku nie można mówić o ukształtowanym produkcie turystycznym [por. Kaczmarek, Stasiak, Włodarczyk 2010]. Najlepiej rozwinięte wydają się być muzea w Hodoninie i Lánach, które jako jedyne posiadają nieco bardziej nowoczesne wystawy z elementami multimedialnymi (choć przeważa tradycyjna forma), przy czym ekspozycja w drugim obiekcie wydaje się bardziej atrakcyjna dla współczesnego widza (przede wszystkim dlatego, że jest nowsza). Poza tym placówka w Lánach jako jedyna jest w pełni dostępna dla osób niepełnosprawnych ruchowo. Co prawda mieści się w zabytkowym obiekcie, ale jego niedawny remont i adaptacja pozwoliły na odpowiednie przystosowanie zarówno pod względem organizacji wystawy, jak i przyjęcia zwiedzających. W pozostałych przypadkach (poza Izbą Czeskiego Hokeja) mamy do czynienia z zabytkami, które bądź z przyczyn konserwatorskich, bądź finansowych nie mogły być odpowiednio przystosowane (Muzeum Miejskie w Hustopečach w latach 1989–2001 przeszło remont, ale siedziba w średniowiecznej kamienicy powoduje, że wystawy są rozmieszczone w wielu mniejszych pomieszczeniach na trzech poziomach). Efektem jest ograniczona lub bardzo ograniczona dostępność dla osób niepełnosprawnych ruchowo (odpowiednio możliwość wejścia do większości pomieszczeń, ale konieczne przenoszenie wózka lub pokonywanie progów albo możliwość zwiedzania tylko niewielkiej części obiektu; w obu przypadkach konieczna jest pomoc osób trzecich – opiekuna i/lub pracowników obiektu). Oferta dla dzieci dostępna jest tylko w trzech spośród ośmiu analizowanych obiektów, zaś pamiątki – w pięciu. Muzeum w Hodoninie proponuje raczej literaturę naukową i popularnonaukową, natomiast placówka w Lánach bardziej typowe pamiątki, w tym przewidziane dla dzieci, choć literatura naukowa także jest tu dostępna. Żaden z analizowanych obiektów nie oferuje zwiedzającym usług noclegowych lub gastronomicznych, co w Republice Czeskiej w przypadku zabytkowych rezydencji czy większych muzeów staje się coraz częstsze [por. Kołodziejczyk 2019]. Trzeba przy tym stwierdzić, że część z badanych placówek mieści się w większych budynkach, które by na wprowadzenie takich funkcji pozwalały (Hodonín, Hustopeče, Muzeum T. G. Masaryka w Lánach, Hluboš; usługi gastronomiczne w postaci plenerowej kawiarni lub restauracji byłyby też możliwe

³ Analiza zawarta w tab. 3 nawiązuje do metody wykorzystanej przez K. Kołodziejczyka [2019] do oceny państwowych zabytków architektury udostępnionych do zwiedzania w Republice Czeskiej.

w parku pałacowym w Lánach, tym bardziej biorąc pod uwagę duże zainteresowanie w okresie letnim). W efekcie większość z analizowanych obiektów nie oferuje turystom niczego więcej poza możliwością obejrzenia tradycyjnej ekspozycji lub zwyczajnym udostępnieniem waloru krajoznawczego.

Tab. 3. Charakterystyka oferty turystycznej wybranych atrakcji związanych z osobą Tomáša G. Masaryka

Atrakcja	Dostępność w skali roku	Multimedialne elementy wystawy	Oferta dla dzieci	Dostępność pamiątek	Oferta noclegowa	Oferta gastronomiczna	Inne elementy produktu turystycznego	Dostępność dla osób z niepełnosprawnościami
Muzeum Masaryka (czes. <i>Masarykovo muzeum</i>), Hodonín	całorocznie	tak, ale nieliczne	tak	tak	nie	nie	galeria, konferencje, sympozja	bardzo ograniczona
Domeček T. G. Masaryka, Čejkovice	tylko na zamówienie	nie	nie	nie	nie	nie	nie	ograniczona
Muzeum Miejskie (czes. <i>Městské muzeum</i>), Hustopeče	całorocznie	nie	nie	tak	nie	nie	galeria	bardzo ograniczona
Park pałacowy, Lány	sezonowo	nie	nie	tak	nie	nie	nie	ograniczona

Atrakcja	Dostępność w skali roku	Multimedialne elementy wystawy	Oferta dla dzieci	Dostępność pamiątek	Oferta noclegowa	Oferta gastronomiczna	Inne elementy produktu turystycznego	Dostępność dla osób z niepełnosprawnościami
Muzeum T. G. Masaryka, Láńy	całorocznie	tak, umiarkowanie liczne	tak	tak	nie	nie	nie	pełna
Izba Pamięci Alice Masarykovej i Czeskiego Czerwonego Krzyża (czes. <i>Pamětní síň Alice Masarykové a Českého červeného kříže</i>), Láńy	tylko na zamówienie	nie	nie	nie	nie	nie	nie	ograniczona
Izba Czeskiego Hokeja (czes. <i>Hokejová síň českého hokeje</i>), Láńy	całorocznie	nie	tak	tak	nie	nie	nie	ograniczona
Pałac Hluboš	całorocznie	nie	nie	nie	nie	nie	nie	ograniczona

Źródło: opracowanie własne

Powyższe zależności znajdują odzwierciedlenie w statystykach dotyczących frekwencji (tab. 4). Po pierwsze, żaden z obiektów, dla których udało się zebrać dane, nie może pochwalić się liczbą zwiedzających, która wyróżniałby go na tle innych muzeów w Republice Czeskiej. Po drugie, w żadnej z placówek frekwencja nie wykazuje wyraźnej tendencji wzrostowej (choć z drugiej strony odnotowywane spadki nie należą do dramatycznych). W latach 2014–2018 najwyższą frekwencję wykazywało Muzeum T. G. Masaryka w Láńach, dość wyraźnie wyprzedzając znajdujące się na drugim

miejscu (poza 2014 r.) Muzeum Masaryka w Hodoninie. Wyniki te odpowiadają powyższym obserwacjom dotyczącym charakteru i atrakcyjności wystaw w obu jednostkach. Zmiana nastąpiła w 2019 r., kiedy zgodnie z danymi zestawionymi przez Centrum Informacji i Statystyki Kultury (czes. *Národní informační a poradenské středisko pro kulturu*, NIPOS, instytucja, która prowadzi statystyki na zlecenie Ministerstwa Kultury Republiki Czeskiej) frekwencja w muzeum w Lánach gwałtownie spadła i miało ono drugie miejsce po placówce w Hodoninie (tab. 4). Z drugiej strony inne źródło [Czech Tourism 2020, s. 12] podaje, że liczba zwiedzających w Lánach utrzymywała się nadal na wysokim poziomie – 15 000 osób. Jednocześnie miało znajdować się na drugim miejscu w kraju wśród muzeów biograficznych (tab. 5), zaś w 2017 r. na miejscu trzecim [Czech Tourism 2018, s. 3]⁴. Pomijając te różnice, a jednocześnie biorąc pod uwagę znaczenie postaci Masaryka, frekwencję w muzeum w Lánach należy uznać za umiarkowaną, typową dla wielu czeskich muzeów regionalnych (biorąc tylko przykłady z tego samego województwa, czyli *Středočeského kraje*, można tu wskazać muzea krajoznawcze we Vlašimie – 17 411 osób w 2019 r., Kladnie – 13 237, Mělníku – 31 003, Říčanech – 20 536, Jílovém u Prahy – 25 718 czy Rožmitálu pod Třemšínem – 11 626 [*Návštěvnost muzeí a galerií w krajích ČR w roce 2019* b.r.w., s. 12–18]). Prywatne muzeum sportowych samochodów w Lánach osiąga 4 000–5 000 zwiedzających rocznie (w 2019 r. było to 4590 osób [*Návštěvnost muzeí a galerií w krajích ČR w roce 2019* b.r.w., s. 18]).

W przypadku Hodonína należy wskazać na konkurencję względem Muzeum Masaryka atrakcji o zupełnie innym charakterze. Z jednej strony jest to lokalny ogród zoologiczny, który należy do najliczniej odwiedzanych atrakcji turystycznych *Jihomoravského kraje* – w 2019 r. zajął 10. miejsce w województwie z frekwencją 195,4 tys. osób [Czech Tourism 2020, s. 9], zaś w 2017 r. aż 6. miejsce z liczbą 166,4 tys. zwiedzających [Czech Tourism 2018, s. 7]. Z drugiej strony – słowiańskie grodzisko w Mikulčicach, położonych 6 km na południowy zachód od miasta, które w 2019 r. przyciągnęło 64 806 zwiedzających (formalnie jest to filia Muzeum Masaryka w Hodoninie; poza wykopaliskami znajduje się tam m.in. nowoczesne centrum edukacyjne i wieża widokowa) [*Návštěvnost muzeí a galerií w krajích ČR w roce 2019* b.r.w., s. 64]. Na tym tle tradycyjne w formie muzeum biograficzne może wydawać się

⁴ Zarówno w 2017, jak i w 2019 r. w zestawieniu dziesięciu najpopularniejszych muzeów biograficznych w Republice Czeskiej nie znalazło się Muzeum Masaryka w Hodoninie [Czech Tourism 2018, s. 3, 2020, s. 12].

mało atrakcyjne. Na frekwencję wpływa też sposób udostępniania części obiektów, które są otwierane tylko na życzenie. Domek Masaryka w Čejkovicach i Izba Pamięci Alice Masarykovej w Lánach w kolejnych latach odnotowują najniższą (i do tego raczej malejącą) liczbę zwiedzających spośród analizowanych jednostek (tab. 4). Pozostałe obiekty wykazują umiarkowane wahania frekwencji. Widoczny jest wzrost zainteresowania w 2018 r. (najwyraźniejszy w muzeach w Lánach i Hodonín, słabszy w Hustopečach), który wynika z setnej rocznicy uzyskania niepodległości przez Czechosłowację i organizowanych z tej okazji wydarzeń (tab. 4). Niestety frekwencja z parku pałacowym w Lánach nie jest znana, natomiast pałac Hluboš w okresie, kiedy była tam otwarta wystawa o prezydencie (przed 2010 r.), był zwiedzany przez kilka tysięcy osób rocznie (2005 r. – 4 380 osób, 2006 r. – 3 633, 2007 r. – 5 470, 2008 r. – 4 450, 2009 r. – 3 000 [Návštěvnost památek w krajích ČR w roce 2007 b.r.w., s. 11; Návštěvnost památek w krajích ČR w roce 2008 b.r.w., s. 10; Návštěvnost památek w krajích ČR w roce 2009 b.r.w., s. 10]). Powyższe dane pokazują, że miejsca związane z Tomášem G. Masarykiem cieszą się stabilnym, choć raczej umiarkowanym lub niskim zainteresowaniem. Taka sytuacja wydaje się wynikać z charakteru ekspozycji, małej złożoności oferty lub wielkości obiektów.

Tab. 4. Frekwencja w wybranych atrakcjach turystycznych związanych z osobą Tomáša G. Masaryka w latach 2014–2019

Atrakcja	Liczba zwiedzających w poszczególnych latach					
	2014	2015	2016	2017	2018	2019
Muzeum Masaryka, Hodonín	649	7 613	10 111	7 860	12 167	8 454
Domeček T. G. Masaryka, Čejkovice	310	269	325	420	130	129
Muzeum Miejskie, Hustopeče	5 068	5 890	4 258	4 601	5 293	4 898
Muzeum T. G. Masaryka, Lány	10 212	12 710	13 227	11 273	19 092	6 070
Izba Pamięci Alice Masarykovej i Czeskiego Czerwonego Krzyża, Lány	2 704	3 865	2 704	1 844	1 449	1 569

Źródło: opracowanie własne na podstawie: Návštěvnost muzeí a galerií w krajích ČR w roce 2014 b.r.w.; Návštěvnost muzeí a galerií w krajích ČR w roce 2015 b.r.w.; Návštěvnost muzeí a galerií w krajích ČR w roce 2016 b.r.w.; Návštěvnost muzeí a galerií w krajích ČR w roce 2017 b.r.w.; Návštěvnost muzeí a galerií w krajích ČR w roce 2018 b.r.w.; Návštěvnost muzeí a galerií w krajích ČR w roce 2019 b.r.w.

Tab. 5. Najliczniej zwiedzane muzea biograficzne w Republice Czeskiej w 2019 r.

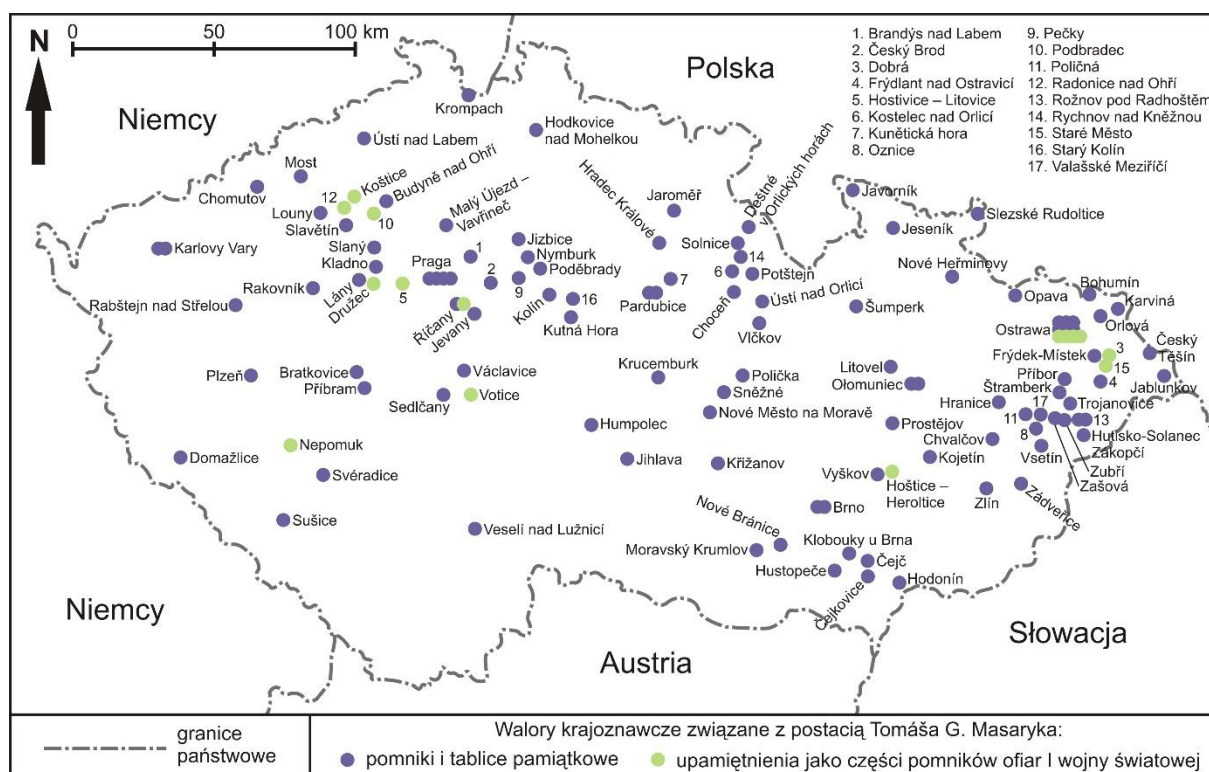
Miejsce	Muzeum biograficzne	Województwo	Liczba zwiedzających (w tys.)	Miejsce w 2017 r.
1.	Muzeum Bedřicha Smetany, Praga	Główne miasto Praga (<i>Hlavní město Praha</i>)	16,6	2.
2.	Muzeum T. G. Masaryka, Lány	<i>Středočeský kraj</i>	15,0	3.
3.	Muzeum Antonína Dvořáka, Praga	Główne miasto Praga (<i>Hlavní město Praha</i>)	14,9	6.
4.	Izba pamiątkowa Josefa Lady i jego córki Aleny, Hrusice	<i>Středočeský kraj</i>	13,7	-
5.	Muzeum Afrykańskie dra Emila Holuba, Holice	<i>Pardubický kraj</i>	12,1	-
6.	Izba pamiątkowa Karla Čapka, Stará Huť	<i>Středočeský kraj</i>	11,9	-
7.	Izba pamiątkowa króla Jerzego z Podiebradów, Poděbrady	<i>Středočeský kraj</i>	11,4	5.
8.	Muzeum braci Čapků, Malé Svatoňovice	<i>Královéhradecký kraj</i>	11,3	-
9.	Mieszkanie rodzinne Bedřicha Smetany, Litomyšl	<i>Pardubický kraj</i>	10,5	4.
10.	Izba pamiątkowa Jana Žižky z Trocnova, Borovany	<i>Jihočeský kraj</i>	10,1	7.

Źródło: Czech Tourism 2018, s. 3, 2020, s. 12

Atrakcje turystyczne sugerowane do odwiedzenia „po drodze”

Częste podróże Tomáša G. Masaryka po kraju w czasie jego prezydentury spowodowały, że dość liczne są miejsca jego udokumentowanych wizyt i upamiętnienia z tym związane (ryc. 2 i 4; tab. 5) [Masarykův ústav, b.r.w.-a]. Czasem są to proste tablice, ale niejednokrotnie przyjmują niecodzienną formę, np. punktów widokowych

(ryc. 5). Wynika to z faktu, że prezydent często doglądał postępu znaczących inwestycji, które z racji swoich rozmiarów musiały być podziwiane z odpowiedniej perspektywy, względnie z góry. Najlepszym tego przykładem jest upamiętnienie na dziedzińcu zamku z Znojmie, skąd Masaryk podziwiał dolinę rzeki Dyje, która wówczas była popularnym celem turystycznym (ryc. 5d). Funkcję umożliwiania podziwiania widoków (choć jest ona drugorzędna, kluczowe było upamiętnienie ofiar I wojny światowej) pełni też Masarykowa Wieża Niepodległości (czes. *Masarykova věž samostatnosti*) w Hořicach, której budowę odwiedził Masaryk w 1926 r. (ryc. 5a, b). Część z punktów widokowych lub innych upamiętnień nie jest jednak powiązana z wizytą prezydenta w danym miejscu, czego przykładami mogą być tarasy widokowe w Třebíču (ryc. 5c) i Zbečnie (przy czym ten drugi wynika zapewne z bliskości zespołu pałacowo-parkowego w Lánach), a także schronisko turystyczne Masarykova chata w Górach Orlickich (ryc. 2), które nosiło imię prezydenta od powstania w 1925 r. do 1938 r., potem krótko po 1968 r. i ostatecznie na stałe od 1990 r. (te częste zmiany wynikają z różnego nasilenia walki władz państwowych z czią oddawaną Masarykowi). Porównując przebieg podróży Masaryka z czasów jego prezydentury (są one szczególnie dobrze udokumentowane – wiadomo kiedy był w danym miejscu, skąd przyjechał, dokąd dalej się udał, z reguły także co robił i co powiedział [por. np. Masarykův ústav, b.r.w.-a]) i rozmieszczenie jego upamiętnień różnego rodzaju, trzeba stwierdzić, że lokalizacje w bardzo dużym stopniu pokrywają się, choć są zarówno upamiętnienia w punktach, których prezydent nie odwiedził, jak i miejsca, które znalazły się na jego trasie, a nie posiadają stosownego pomnika (choć czasem wynika to z tego, że został on zniszczony w czasach nazistowskich lub komunistycznych).

Ryc. 4. Pomniki i tablice pamiątkowe związane z Tomášem G. Masarykiem w Republice Czeskiej

Źródło: opracowane własne

Tab. 5. Upamiętnienia Tomáša G. Masaryka, które można traktować w kategoriach waloru lub atrakcji turystycznej

Rodzaj upamiętnienia	Przykładowe lokalizacje
punkty i wieże widokowe	Hořice (ryc. 5a, b), Třebíč (ryc. 5c), Zbečno, Znojmo (ryc. 5d)
obiekty inżynierskie	Ostrava – Petřkovice (2x), Praga, Ústí nad Labem (ryc. 7)
drzewa	Praha – Modřany (2x), Praha – Újezd nad Lesy, Ročov, Zbečno, Zichovec
pomniki i tablice pamiątkowe	Bohumín, Brandýs nad Labem, Bratkovice, Brno, Brno – Královo Pole, Budyně nad Ohří (ryc. 6a), Choceň, Chomutov, Chvalčov, Čejč, Čejkovice, Český Brod, Český Těšín, Deštné v Orlických horách, Domažlice, Frýdek-Místek, Frýdlant nad Ostravicí, Hodkovice nad Mohelkou, Hodonín, Hradec Králové, Hranice, Humpolec, Hustopeče, Hutisko – Solanec Zákopčí, Jablunkov, Jaroměř (ryc. 6b), Javorník, Jeseník, Jevany, Jihlava, Jizbice, Karlovy Vary (2x, ryc. 6c), Karviná, Kladno, Klobouky u Brna, Kojetín, Kolín, Kostelec nad Orlicí, Krompach, Krucemburk, Křižanov, Kunětická hora, Kutná Hora (ryc. 6d), Lány, Litovel, Louny, Malý Újezd – Vavřinec, Moravský

	Krumlov, Most, Nové Bránice, Nové Heřminovy, Nové Město na Moravě, Nymburk, Olomuniec (2x), Opava, Orlová, Ostrava – Kunčice (2x), Ostrava – Moravská Ostrava, Ostrava – Plesná, Ostrava – Slezská Ostrava, Ostrava – Třebovice, Oznice, Pardubice, Pardubice – Nemošice, Pečky, Plzeň, Poděbrady, Polička, Poličná, Potštejn, Praha – Běchovice, Praha – Hradčany, Praha – Kunratice, Praha – Újezd nad Lesy, Příbor, Příbram, Prostějov, Rabštejn nad Střelou, Rakovník (ryc. 6e), Rožnov pod Radhoštěm (2x), Rychnov nad Kněžnou, Říčany, Sedlčany, Slaný, Slavětín, Slezské Rudoltice, Sněžné, Solnice (ryc. 6f), Svěradice, Starý Kolín, Sušice, Štramberk, Šumperk, Trojanovice, Ústí nad Labem – Střekov, Ústí nad Orlicí, Václavice, Valašské Meziříčí, Veselí nad Lužnicí, Vlčkov, Vsetín, Vyškov, Zádveřice, Zašová, Zlín, Zubří
upamiętnienie jako część pomnika poświęconego ofiarom I wojny światowej	Dobrá, Družec, Hostivice – Litovice, Hoštice – Heroltice, Koštice, Nepomuk, Ostrava – Bartovice, Ostrava – Krásné Pole, Ostrava – Pustkovec, Ostrava – Stará Bělá, Podbradec, Radonice nad Ohří, Říčany, Staré Město (okres Frýdek-Místek), Votice
inne upamiętnienia	Deštné v Orlických horách (schronisko turystyczne)

Źródło: opracowanie własne na podstawie: Masarykův ústav, b.r.w.-a; Seznam b.r.w.

Ryc. 5. Wieże i punkty widokowe związane z Tomášem G. Masarykiem: A. Masarykova Wieża Niepodległości (czes. *Masarykova věž samostatnosti*) w Hořicach, czyli upamiętnienie ofiar I wojny światowej i uzyskania przez Czechosłowację niepodległości, którego budowę odwiedził Masaryk; B. fragment dekoracji rzeźbiarskiej wieży w Hořicach – w centralnej części wyobrażenie Masaryka; C. *Masarykova vyhlídka* w Třebíču; D. punkt widokowy na dziedzińcu zamku w Znojmie, skąd prezydent podziwiał widok, co upamiętnia marmurowa tablica nad wejściem do altany
 Źródło: fot. autor (2009, 2011, 2012)

Ryc. 6. Wybrane pomniki Tomáše G. Masaryka w Republice Czeskiej: A. Budyně nad Ohří – pomnik na placu imienia prezydenta; B. Jaroměř – pomnik w parku Masarykove sady; C. Karlovy Vary – pomnik (po prawej) przy ulicy poświęconej Masarykowi, która łączy uzdrowiskową część miasta z dworcem kolejowym; D. Rakovník – pomnik w parku, który powstał w miejscu dawnych murów miejskich, w tle widoczny dach gotyckiego kościoła św. Bartłomieja; E. Kutná Hora – statua przed Włoskim Dworem (czes. *Vlašský Dvůr*), jednym z ważniejszych zabytków centrum miasta, które zostało wpisane na Listę Dziedzictwa UNESCO; F. Solnice – płaskorzeźba na budynku szkoły, która upamiętnia uzyskanie przez Czechosłowację niepodległości, wśród wyobrażonych postaci znajduje się Masaryk

Źródło: fot. autor (2010, 2012, 2013, 2017, 2018, 2020)

Istnieje także kilka upamiętnień związanych z okresem przed prezydenturą Masaryka, przede wszystkim z miejscami gdzie wypoczywał (jak pisano wyżej, słabo udokumentowany jest za to okres jego pracy naukowej). W Chvalčovie w podnóży Beskidów (koło Bystřic pod Hostýnem) znajduje się dom, w którym Masaryk wraz z rodziną przebywał latem 1898 r. Już 1923 r. umieszczono na nim stosowną tablicę pamiątkową (ryc. 4), która przetrwała do dziś. Dodatkowo przebiega tędy ścieżka dydaktyczna (*Chodník Masarykových*, 9 km; tab. 6), która w założeniu ma nawiązywać do miejsc odwiedzanych przez przyszłego prezydenta, choć raczej skupia się po prostu na walorach krajoznawczych Bystřic pod Hostýnem i Chvalčova (przy czym jedno nie wyklucza drugiego). Latem 1883 i 1884 r. Masaryk spędzał z kolei wakacje w Potštejně na Pogórzu Orlickim, co upamiętnia popiersie na postumencie (ryc. 4), będące dominantą jednego z głównych placów w miejscowości, w pobliżu węzła szlaków pieszych i rowerowych. W tym przypadku jednak ten fakt nie został wykorzystany do stworzenia żadnej infrastruktury turystycznej – szlaku turystycznego czy nawet tablicy informacyjnej.

Biorąc pod uwagę lokalizację ogółu walorów turystycznych związanych z Tomášem G. Masarykiem, trzeba podkreślić, że są one rozproszone po całej Republice Czeskiej (ryc. 2 i 4). Widać jednak dominację większych miast oraz regionów związanych z życiorysem Masaryka (Praga i okolice, Lány, południowe Morawy). Uwzględniając tylko typowe pomniki i tablice pamiątkowe (ryc. 4), licznie reprezentowane są środkowe Czechy, pogranicze Czech i Moraw oraz w zasadzie całe Morawy i Śląsk. Szczególne zagęszczenie pomników znajduje się we wschodniej części tego ostatniego regionu. W tym przypadku trudno to uzasadnić biografią Masaryka, gdyż jego związki ze Śląskiem są niewielkie (poza podróżami służbowymi w okresie prezydentury). Jest to więc wyraz albo szczególnego uwielbienia prezydenta wśród ludności (a trzeba pamiętać, że dużą część pomników fundowali mieszkańcy m.in. poprzez realizację zbiórek), albo polityki władz lokalnych i regionalnych, które chciały podkreślić związek z Czechosłowacją. Zauważalna jest też korelacja między rozmieszczeniem pomników a składem narodowościowym poszczególnych części kraju. Obszary zamieszkane przed II wojną światową w przewadze przez ludność niemiecką (Sudety, tereny na zachodzie i południowym zachodzie) posiadają o wiele mniej upamiętnień Masaryka, ponadto są one często współczesne w przeciwieństwie do obiektów z dwudziestolecia międzywojennego, dominujących w centralnej części Czech, na Morawach i Śląsku. Trzeba jednocześnie pamiętać o tym, że pomniki były

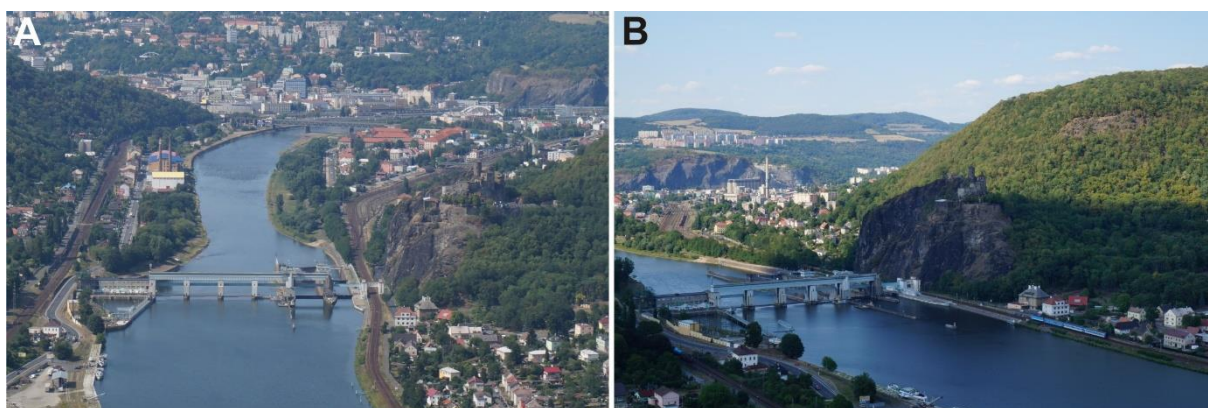
dość powszechnie niszczone w okresie nazistowskim i komunistycznym, przy czym na terenach Czechosłowacji przejętych przez Rzeszę w 1938 r. (tzw. Sudetenland) Niemcy mieli na to więcej czasu.

W większych miejscowościach upamiętnienia Masaryka w postaci pomników i tablic pamiątkowych można traktować jako dodatkowy walor turystyczny, uzupełniający zasadniczą ofertę, choć ich znaczenie będzie raczej niewielkie. Wyjątkiem mogą tu być miejsca jednoznacznie związane z życiem Masaryka (np. Hustopeče, Lány, Chvalčov), gdzie mogą stać elementem szerszej oferty tematycznej, której podstawą będą jednak muzea lub budowle (np. ścieżka dydaktyczna w Hustopečach, której jeden z przystanków znajduje się przy upamiętnieniu). Z kolei w Hradcu Králové pomnik Masaryka położony jest przy głównym ciągu spacerowym łączącym dworce kolejowy i autobusowy z historycznym centrum miasta, stąd jest mijany przez znaczną część turystów odwiedzających tę stolicę regionu. Podobnie w Rakovníku figura prezydenta (ryc. 6e) – jako jedno z kilku upamiętnień ważnych postaci – znajduje się w parku na trasie z dworca kolejowego na rynek. Pomnik poprzedzony fontanną jest atrakcyjnie umiejscowiony na tle gotyckiego kościoła św. Bartłomieja, stąd jest dość często fotografowany przez turystów. W mniejszych miejscowościach, gdzie „konkurencja” ze strony innych walorów nie jest tak duża, upamiętnienia te mogą mieć większe znaczenie. W tym przypadku ważna staje się wartość pomnika pod względem artystycznym lub historycznym. W drugim przypadku można wskazać upamiętnienia sprzed II wojny światowej, które same mają ciekawą historię – były niszczone, czasem kilkakrotnie, w czasach nazistowskich i komunistycznych, a następnie rewitalizowane po transformacji ustrojowej. Doskonałym przykładem jest tu pomnik figuralny wykonany w brązie w Brandýsie nad Labem. Został odsłonięty w 1937 r., ale w 1940 r. usunięto go i figurę przetopiono na potrzeby wojenne. W 1945 r. rozpoczęto zbiórkę na kopię pomnika, czego efektem było jego odsłonięcie w 1947 r. w pierwotnym miejscu. W 1956 r. usunięty, został znów postawiony w nowej lokalizacji w 1968 r. Wszystko powtórzyło się odpowiednio w 1973 i 1990 r. Pomnik na swoje pierwotne miejsce wrócił w 1993 r. [Masarykův ústav, b.r.w.-f]. Podobna historia następujących po sobie odsłonięć i usunięć dotyczy wielu innych upamiętnień Masaryka (m.in. Budyně nad Ohří – ryc. 6a, Frýdek-Místek i wieś Dobrá koło tego miasta, Frýdlant nad Ostravicí, Javorník na Śląsku, także popiersie przy schronisku turystycznym Masarykova chata w Górach Orlickich) [Masarykův ústav, b.r.w.-a].

W Jaroměřu miejsce po zniszczonym w 1953 r. pomniku jest oznaczone stosowną tablicą, zaś nowa statua Masaryka (ryc. 6b) stanęła w 2008 r. w sąsiedztwie [Masarykův ústav, b.r.w.-g]. Z kolei nieliczne upamiętnienia, które nienaruszone przetrwały okres nazistowski i komunistyczny, znajdują się w Bratkovicach niedaleko pałacu Hluboš, w Zákopčí (części wsi Hutisko – Solanec w czeskich Beskidach), w Ostravie – Bartovicach, gdzie plakietka z popiersiem prezydenta znajduje się na pomniku ofiar I wojny światowej i w Slezskich Rudolticach [Masarykův ústav, b.r.w.-a]. Pomnik w Sněžné na Vysočinie co prawda został usunięty w 1940 r., ale w 1945 r. wrócił na swoje miejsce i przetrwał bez zmian cały okres komunistyczny [Masarykův ústav, b.r.w.-h]. Obelisk na przełęczy ponad wsią Poličná, postawiony w 1946 r., dzięki swojemu peryferyjnemu położeniu także pozostał nienaruszony, w przeciwieństwie do upamiętnienia w sąsiednim Valašskim Meziříčí, które umiejscowione w parku miejskim było kilkakrotnie usuwane i powtórnie odsłaniane. Warto dodać, że upamiętnienia Tomáša G. Masaryka były czasem łączone z pomnikami ofiar I wojny światowej, na których wspominano dodatkowo prezydenta Pierwszej Republiki jako ojca niepodległej Czechosłowacji w postaci plakiety, tablicy lub popiersia (ryc. 4).

Z nietypowych upamiętnień Masaryka warto zwrócić uwagę na pomniki, które są umieszczone wewnątrz świątyń [Masarykův ústav, b.r.w.-i]. Nieczęsto bowiem osoby świeckie są upamiętniane w takich miejscach. Można tu wskazać zbory husyckie w Slezskiej Ostravie (części Ostrawy), Zádveřicach na rejonie Zlína i w mieście Příbram (pierwotnie w świątyni znajdował się też dzwon Masaryk, jeden z trzech, zajęty przez Niemców na potrzeby przemysłu zbrojeniowego). Poza wspomnianą Wieżą Niepodległości w Hořicach imię Masaryka noszą punkty widokowe w Třebíču i Zbečnie (ryc. 2), przy czym drugie z wymienionych to upamiętnienie relatywnie niedawne. *Masarykova vyhlídka* w Třebíču (ryc. 5c) powstała na stokach wzniesienia Hrádek w 1930 r. z inicjatywy lokalnego Towarzystwa Upiększania dla uczczenia 80. rocznicy urodzin prezydenta. Razem z innym punktem widokowym i ruinami wieży strażniczej jest częścią kompleksu parkowego *Hasskova zahrada*. Co prawda bezpośrednio przy punkcie widokowym nie przebiega żaden szlak turystyczny, ale miejsce jest dość popularne wśród turystów, ponieważ rozpościera się stąd atrakcyjny widok na centrum miasta wraz z Bazyliką św. Prokopa i dzielnicą żydowską, które zostały wpisane na Listę Światowego Dziedzictwa UNESCO. Jest to jedno z trzech miejsc w okolicy, stąd można ujrzeć miasto z góry (obok pobliskiego punktu widokowego przy pomniku Jana Žižky i wieży kościoła św. Sebastiana, pełniącej funkcję wieży widokowej). *Masarykova*

vyhlídka ponad wsią Zbečno jest mniej spektakularna i rzadziej odwiedzana, zapewniając widok wzdłuż fragmentu doliny Berounki. Obok rośnie pomnikowy klon polny (295 cm obwodu, 7 m wysokości), także poświęcony Masarykowi. Całość tutejszego niewielkiego kompleksu turystycznego dopełnia skromne pole biwakowe. Wspomniany klon jest jednym z sześciu pomnikowych drzew, które upamiętniają pierwszego prezydenta Czechosłowacji, przy czym pozostałe znajdują się najczęściej we współczesnych granicach administracyjnych Pragi.

Ryc. 7. Jaz *Masarykova zdymadla* w Ústí nad Labem wraz z górującymi nad nim ruinami zamku Střekov widziane z okolicznych punktów widokowych (A. Vaňovská skála, 448 m n.p.m.; B. skála Vrkoč, 250 m n.p.m.)
Źródło: fot. autor (2018)

Uwagę zwracają także trzy obiekty inżynieryjne. W Ústí nad Labem znajduje się jaz *Masarykova zdymadla*, który stanowi jeden z głównych elementów przyciągających wzrok w wąskiej, przełomowej dolinie Łaby (razem z górującym nad nim zamkiem Střekov z XIV–XVI w.). Na stromych zboczach doliny znajduje się kilkanaście punktów widokowych (ryc. 7), które umożliwiają podziwianie tego kontrastowego zespołu budowli (gotyckiej i funkcjonalistycznej). Nieco słabszy związek dotyczy kopalni Anselm w Ostravie – Petřkovicach, która – jako jedną z wielu zmieniających się nazw – w latach 1946–1951 nosiła miano Důl Masaryk. Obecnie – po zamknięciu zakładu w 1991 r. – kopalnia jest chroniona jako zabytek i funkcjonuje jako atrakcja turystyczna, która składa się z muzeum górniczego (zaczęło powstawać już w 1987 r.) z częścią podziemną i nadziemną, zewnętrznej wystawy sprzętu górniczego, sali sportowej, kortów tenisowych i oferty gastronomicznej. Istnieje też możliwość przejażdżki kolejką górniczą (na powierzchni). Kompleks określany jest

jako Landek park⁵. Jakkolwiek imię Masaryka jest wspominane przy okazji historii kopalni, jego postać nie jest raczej obecna w ofercie turystycznej. W tej samej dzielnicy Ostrawy znajduje się jeszcze dawna kopalnia Oskar (Lidice), która w latach 1945–1952 nosiła nazwę Důl Masaryk II. Co prawda obiekt też został uznany za zabytek, ale pozostaje opuszczony i zaniedbany, czekając na rewitalizację i adaptację nowe cele.

Szlaki turystyczne

W Republice Czeskiej udało się zinwentaryzować tylko pięć znakowanych szlaków turystycznych odnoszących się do osoby Tomáša G. Masaryka, w tym dwie trasy długodystansowe (piesza i rowerowa) oraz trzy ścieżki dydaktyczne (tab. 6). Każdy nawiązuje bądź do miejsc, gdzie bohater niniejszego tekstu mieszkał (*Cesta T. G. Masaryka, Masaryk a Hustopeče*) lub gdzie wypoczywał (*Cyclotrasy T. G. Masaryka, Chodník Masarykových, Naučná stezka T. G. Masaryka ve Valašském Meziříčí*). Ponieważ o trzech szlakach wspomniano już wcześniej przy okazji omawiania punktowych walorów krajoznawczych, pozostaje do wyjaśnienia geneza nazwy międzynarodowej trasy rowerowej prowadzącej przez Pogórze Orlickie i Góry Stołowe oraz ścieżki dydaktycznej zaczynającej się w Valašskim Meziříčí. Masaryk w 1903 r. przebywał w Hronovie u podnóża Gór Stołowych, urządzając wycieczki piesze i rowerowe do różnych wsi i miasteczek w okolicy⁶. Trasa rowerowa została wyznaczona w 2004 r., posiada jednak różne oznaczenie po czeskiej i polskiej stronie i pokrywa się z innymi szlakami rowerowymi. Z kolei ścieżka dydaktyczna w rejonie Valašskiego Meziříčí odwołuje się do wizyt Masaryka z czasów, gdy był posłem na sejm w latach 1907–1914, ale także pobytów wakacyjnych. Prowadzi koło dwóch pomników (Valašské Meziříčí, Poličná), na trzech stanowiskach przypomina o jego pobytach, zaś na pozostałych dziewięciu przybliża szerszą historię regionu i okoliczne walory krajoznawcze.

⁵ Landek Park oraz dawny kompleks kopalniany w Ostrawie – Vítkovicach ma wspólnego zarządcę. Łączna frekwencja w obu centrach w 2019 r. wynosiła 1 675 tys. osób, co pozwala zaliczyć ten zespół do najpopularniejszych atrakcji turystycznych w Republice Czeskiej, o podobnej liczbie zwiedzających jak Zamek Praski, Muzeum Głównego Miasta Pragi, kolej linowa na górę Petřín w Pradze, praski ogród zoologiczny i aquapark w Čestlicach. Sam Landek Park odwiedziło w 2019 r. 304,6 tys. osób, co dało mu trzecie miejsce w *Moravskoslezském kraju* (natomiast kompleks w Vítkovicach był na pierwszym miejscu z 1 370,4 tys. zwiedzających) [Czech Tourism 2020, s. 2–5, 10].

⁶ Upamiętnia to m.in. obraz w Muzeum Kultury Ludowej Pogórza Sudeckiego w Kudowie-Pstrążnej.

Tab. 6. Znakowane szlaki turystyczne noszące imię Tomáša G. Masaryka w Republice Czeskiej

Szlak turystyczny	Przebieg	Długość
<i>Cesta T. G. Masaryka</i> (pieszy)	Hodonín – Mutěnice – Čejkovice – Čejč – Brumovice – Klobouky u Brna – Diváky – Hustopeče	59,4 km
<i>Cyclotrasy T. G. Masaryka</i> (rowerowy)	Náchod – Kudowa-Zdrój – Jakubowice – Pstrážna – Žďárky – Hronov – Velké Poříčí – Náchod	36,0 km
<i>Masaryk a Hustopeče</i> (ścieżka dydaktyczna)	Hustopeče	2,2 km
<i>Chodník Masarykových</i> (ścieżka dydaktyczna)	Bystřice pod Hostýnem – Chvalčov – Švajgrova	9,0 km
<i>Naučná stezka T. G. Masaryka ve Valašském Meziříčí</i> (ścieżka dydaktyczna)	Valašské Meziříčí – Poličná – Jarcová – Valašské Meziříčí	12,0 km

Źródło: opracowanie własne z wykorzystaniem: Seznam b.r.w.

Przedstawione szlaki można zaliczyć do szlaków turystyczno-kulturowych, których tematem jest oczywiście osoba Tomáša G. Masaryka [por. Mikos von Rohrsheidt 2010, s. 31]. Przy odpowiednim poziomie oferty mogłyby stanowić ważny czynnik rozwoju regionów turystycznych, przez które przebiegają, przyciągając głównie turystów indywidualnych, w mniejszym stopniu grupy. Zgodnie ze słowami Z. Kruczka [2007, s. 280] każdy szlak tematyczny z tego powodu, że łączy w nową całość istniejące już obiekty/walory turystyczne, staje się produktem turystycznym. W takim ujęciu opisane szlaki można traktować jako produkty, niemniej – biorąc pod uwagę elementy, które produkt-szlak powinien zawierać – trzeba je uznać za słabo lub bardzo słabo rozwinięte [por. Mikos von Rohrsheidt 2010; Stasiak 2006]. Są one odpowiedzią na potrzeby turystów o charakterze poznawczym (w tym edukacyjnym) i duchowym (przede wszystkim patriotycznym), zapewniając formę spędzania wolnego czasu. Łączą walory krajoznawcze powiązane tematycznie z postacią Masaryka, przy czym czasem związek jest bardzo luźny – opiera się na miejscach, w których wypoczywał i raczej domniemaniach, jakie obiekty wtedy mógł zwiedzić i gdzie odbywał wędrowniki (*Chodník Masarykových*). W praktyce część szlaków po prostu udostępnia najważniejsze walory krajoznawcze okolicy (*Cyclotrasy T. G. Masaryka*), czasem docierając do upamiętnień prezydenta (*Naučná stezka T. G. Masaryka ve Valašském*

Meziříčím). Największy związek z życiorysem Masaryka, w tym z obiektami bezpośrednio z nim związanymi, wykazuje najstarszy ze szlaków – piesza *Cesta T. G. Masaryka*. Niestety – poza wyznaczeniem jej w terenie – trudno wskazać inne elementy, które składałyby się na produkt turystyczny. Znaczna długość trasy przy ograniczonej bazie noclegowej i gastronomicznej (w zasadzie tylko Hodonín, Čejkovice i Hustopeče) utrudnia jej pokonanie w całości, nie zapewniając odpowiedniego poziomu realizacji podstawowych potrzeb turystów. Najbardziej rozbudowaną ofertę posiada najkrótsza trasa – ścieżka dydaktyczna *Masaryk a Hustopeče*, z którą związana jest broszura z mapą, a z racji położenia w obrębie miasta – także oferta noclegowa i gastronomiczna (choć w żaden sposób nie nawiązuje do tematu szlaku). Dodatkowo punkt informacyjny, przy którym ścieżka się zaczyna, oferuje pamiątki (w tym publikacje) związane z Masarykiem. Niemniej, oferta ta nadal nie wykracza poza poziom rzeczywistego produktu turystycznego (zgodnie z klasyfikacją A. Stasiaka [2006, s. 26]).

Podsumowanie

Biorąc pod uwagę znaczenie Tomáša G. Masaryka dla XX-wiecznej historii czeskiej i autorytet, jakim cieszy się wśród Czechów, ofertę turystyczną związaną z tą postacią należy uznać za skromną. Trzeba jednak od razu podkreślić, że być może wynika to z tego, w jaki sposób Masaryk jest postrzegany w czeskim społeczeństwie – nie jako bohater, tylko jako mądry zarządca kraju, który (biorąc pod uwagę realia 1. połowy XX w.) nie wywyższał się ponad ogół społeczeństwa. Dobrze odzwierciedla to przydomek *Tatíček*, który ma on w społeczeństwie (w bardziej oficjalnym przekazie zwany jest ojcem narodu). W efekcie nie rozwinął się instytucjonalny kult tej postaci, a pomniki stawiane w wielu miejscach Masarykowi – najczęściej ze składek mieszkańców danej miejscowości – są wyrazem raczej wdzięczności. Drugim czynnikiem, który mógł wpłynąć na ograniczoną współcześnie ofertę turystyczną związaną z Masarykiem, było zwalczanie pamięci o nim w czasach nazistowskich i (z różnym natężeniem) komunistycznych. Niszczono wówczas pomniki postawione w międzywojennej Czechosłowacji, usuwano nazwisko prezydenta z nazw ulic i innych obiektów. W efekcie w tym czasie nie było możliwości tworzenia muzeów czy innych atrakcji turystycznych związanych z omawianą postacią, a trzeba jednocześnie podkreślić, że czasy po II wojnie światowej to okres intensywnego rozwoju ruchu krajoznawczego w Czechosłowacji, w tym ustanawiania muzeów regionalnych,

które w tej sytuacji dziedzictwa Masaryka nie uwzględniały. Zmiana nastąpiła dopiero po transformacji ustrojowej na przełomie lat 80. i 90. XX w., przy czym – co także charakterystyczne – wiele inicjatyw było znów oddolnych, wychodziło z lokalnych społeczności a nie z poziomu państwowego (np. muzeum w Hodoninie i ekspozycja w domu rodzinnym w Čejkovicach).

Dziedzictwo Masaryka z perspektywy turystycznej to przede wszystkim różnego typu upamiętnienia i pomniki, których rola wydaje się jednak niewielka, zwłaszcza na tle innego, niezwykle bogatego dziedzictwa kulturowego Republiki Czeskiej. Ważniejsze są muzea biograficzne (Hodonín, Čejkovice, Lány), budowle, ściśle związane z życiem bohatera (domy rodzinne i pałace, będące letnimi siedzibami prezydenta, przede wszystkim znów Lány) oraz szlaki, które łączą różne walory. W skali Republiki Czeskiej obiektów tego typu (lub elementów infrastruktury – w przypadku szlaków) nie ma jednak wiele. Skupiają się na południu Moraw, wiążąc się z młodością Masaryka, oraz w Pradze i okolicach, odnosząc się głównie do okresu prezydentury, gdyż czasy pracy Masaryka jako naukowca są relatywnie słabo udokumentowane i w ograniczonym stopniu upamiętnione. W każdym jednak przypadku oferta ma charakter podstawowy. Odnosząc się do teorii produktu turystycznego [Kaczmarek, Stasiak, Włodarczyk 2010], możemy mówić co najwyżej o produktach rzeczywistych, choć czasem są to po prostu walory krajoznawcze udostępnione dla ruchu turystycznego, jak w przypadku Mutěnic, Čejkovic czy Klobouków u Brna (taki ograniczony zakres przygotowania waloru dla turystów nie dziwi za to w przypadku nagrobka Masaryka w Lánach – ze względu na specyfikę dziedzictwa). Bardziej rozwinięta oferta dotyczy tylko Hodonína (Muzeum Masaryka) i Lánów (park przy letniej siedzibie prezydenta, Muzeum T. G. Masaryka, Izba Pamięci Alice Masarykowej). Istnieje tam możliwość nabycia pamiątek, przygotowana jest oferta dla dzieci, organizowane są eventy tematyczne (choć pojedyncze). Brakuje natomiast dalszych usług recepcji, chociażby powiązanej z walorami oferty noclegowej i gastronomicznej czy oferty przewodnickiej, która wykraczałaby poza pojedynczy obiekt (np. możliwość zwiedzania całych Lánów po śladach Masaryka). Nie występują też żadne elementy produktu rozszerzonego.

Można stwierdzić, że stan turystyki biograficznej związanej z postacią Tomáša G. Masaryka odpowiada wnioskowi, jakie A. Mikos von Rohrscheidt [2015, s. 81] wyprowadził w zakresie stanu turystyki biograficznej w ogólności w Polsce. Na przeszkodzie dalszemu rozwojowi stoi jakość oferowanych atrakcji i szlaków

turystycznych, które są nadal zbyt słabo zagospodarowane, oraz niski poziom organizacji gotowych produktów (i ich w sumie niewielka liczba). Odnosząc się do pytania postawionego we wprowadzeniu, trzeba powiedzieć, że oferta turystyczna powiązana z Masarykiem wypada dość słabo na tle propozycji zbudowanych na fenomenie fikcyjnej postaci Járy Cimrmana. W tym przypadku struktura produktów jest bardziej rozbudowana, czego najlepszym przykładem jest wieś Příchovice w Górach Izerskich, gdzie znajduje się wieża widokowa, zwana przewrotnie latarnią morską Járy Cimrmana, *Muzeum Cimrmanovy doby*, Cimrmanowa Ekspozycja Rolnicza, wyciąg narciarki Járy, a z całością związana jest baza noclegowa i gastronomiczna, której nazwy i oferta także częściowo nawiązują do „biografii” zmyślnego geniusza.

Warto się zastanowić, co w ofercie związanej z Masarykiem można by poprawić? Przede wszystkim pożądaną wydaje się wyeksponowanie obecności Masaryka w Pradze oraz czasów, kiedy pracował naukowo na tamtejszej uczelni. Nawiązując do gry miejskiej *Po stopách T. G. M.*, można stworzyć szlak biograficzny, nawet o charakterze wirtualnym (bez wyznaczenia w terenie), który łączyłby lokalizacje ważne dla Masaryka jako pracownika uniwersytetu praskiego, w tym miejsca jego zamieszkania, oraz związane z czasami prezydentury (będą to m.in. Hradčany i to właśnie ich charakter wskazuje, że wprowadzenie oznaczeń w terenie nie jest wskazane). Drugi szlak może łączyć miejsca położone w okolicach Pragi, tzn. rezydencje prezydenckie w Lánach, Hluboš i Pradze – Kolodějach oraz ważniejsze upamiętnienia (np. Zbečno, Rakovník czy Brandýs nad Labem). W tym kontekście można wiązać nadzieje z wystawą, której otwarcie zapowiadają nowi właściciele pałacu Hluboš. Na trasie tej (lub w jej wariacie) mogą znaleźć się wszystkie drzewa, najczęściej pomnikowe, upamiętniające prezydenta. Ze względu na długość szlak ten może być przeznaczony dla turystyki rowerowej lub samochodowej (ewentualnie odrębne warianty dla każdego sposobu przemieszczania się). Ważne jest wyposażenie tej oferty w atrybuty produktu turystycznego, przynajmniej w jednolity system informacyjny oraz szatę graficzną tablic informacyjnych i materiałów drukowanych. W głównych lokalizacjach powinna być zapewniona obsługa przewodnicka. Wskazane byłoby nawiązanie współpracy z wybranymi obiektami noclegowymi i gastronomicznymi. Podobne „odświeżenie” i rozwinięcie oferty byłoby pożyteczne w przypadku *Cesty T. G. Masaryka* na południowych Morawach, która łączy miejsca związane z młodością Masaryka, prowadząc jednocześnie przez tereny ciekawe krajobrazowo, związane

z winiarstwem. Jak dotąd jest to po prostu wyznaczona w przestrzeni trasa niemająca rynkowego znaczenia. Poprzez odpowiednią promocję, rozwój współpracy pomiędzy obiektami na szlaku, zapewnienie kompleksowej informacji we wszystkich łączonych lokalizacjach, stworzenie pamiątek, powiązanie ze specyficzną w regionie ofertą gastronomiczną (winiarstwo w okolicach Mutěnic, Čejkovic, Čejča i Hustopečův) szlak ten może stać się jednym z kluczowych produktów turystycznych regionu, przynajmniej dla turystów krajowych, zainteresowanych dziedzictwem Masaryka. Ostatecznie wskazane byłoby unowocześnienie wystaw w muzeach w Hodoninie i Čejkovicach, by w większym stopniu odpowiadały oczekiwaniom współczesnego turysty. Należy jednak wyeksponować w nich oryginalne artefakty związane z Masarykiem i czasami, w których żył, gdyż to one przede wszystkim decydują o wartości edukacyjnej placówek. W przypadku Čejkovic pomocna może być współpraca z przedsiębiorstwem winiarskim *Templářské sklepy*, które jak dotąd w największym stopniu odpowiada za rozwój ruchu turystycznego w okolicy. Okazją do zmian mogłaby być 85. rocznica śmierci Masaryka w 2022 r. lub 175. rocznica urodzin w 2025 r. W tym kontekście można jedynie żałować, że w niewielkim tylko stopniu wykorzystano do tego celu setną rocznicę uzyskania niepodległości przez Czechosłowację w 2018 r.

Literatura

- Balińska A., 2016, *Warszawa jako obszar recepcji turystyki jidysz-kulturowej*, „Ekonomiczne Problemy Turystyki”, 3(35), s. 73–84
- Beeton S., 2010, *The Advance of Film Tourism*, „Tourism and Hospitality Planning and Development”, 7(1), s. 1–6
- Bernat S., 2016, *Film i turystyka filmowa a krajobraz*, „Prace Komisji Krajobrazu Kulturowego”, 34, s. 85–101
- Czech Tourism, 2018, *Návštěvnost turistických cílů 2017*, CzechTourism, Institut turismu, Praha
- Czech Tourism, 2020, *Návštěvnost turistických cílů 2019*, CzechTourism, Institut turismu, Praha
- Czerwiński J., 2009, *Dolny Śląsk: przewodnik*, Wydawnictwo Kartograficzne Eko-Graf, Wrocław
- Čapek K., 2014, *Rozmowy z T. G. Masarykiem*, Wydawnictwa Uniwersytetu Warszawskiego, Warszawa
- Čejkovice, b.r.w., *Domeček T.G.M.*, https://www.cejkovice.cz/obec-7/domecek-tgm-muzeum/#utm_source=mapy.cz&utm_medium=ppd&utm_content=hledani&utm_term=masaryk&utm_campaign=firmy.cz-13077423 [09.02.2021]
- Gogolak L. von., 2020, *Tomáš Masaryk*, Encyclopedia Britannica, <https://www.britannica.com/biography/Tomas-Masaryk> [20.02.2021]
- Gruchala J., 1996, *Tomasz G. Masaryk*, Zakład Narodowy im. Ossolińskich, Wrocław
- Gryciuk A., 1979, *Rozwój przestrzenny osady fabrycznej w Żyrardowie w latach 1829–1916*, „Rocznik Mazowiecki”, t. 7, s. 127–166

- Grzonkowski J., Nowacki W., Stepiński Z., 2008, *Žyrardów: praktyczny przewodnik*, Wyd. Radosna Twórczość, Warszawa
- Halata M., Kluková L., Šula M., Zubec T., 2018, *Po stopách TGM na Pražském hradě*, Správa Pražského hradu, Praha
- Hustopeče, b.r.w., *Naučná stezka „Masaryk a Hustopeče”*, <https://www.hustopece.cz/priroda-a-turistika/naucna-stezka-quotmasaryk-a-hustopecequot> [09.02.2021]
- Jara Cimrman, *Prague's fictional polymath*, 2017, „The Economist”, <https://www.economist.com/prospero/2017/06/13/jara-cimrman-pragues-fictional-polymath> [28.02.2021]
- Kaczmarek J., Stasiak A., Włodarczyk B., 2010, *Produkt turystyczny: Pomysł – Organizacja – Zarządzanie*, Państwowe Wydawnictwo Ekonomiczne, Warszawa
- Klusák J., Šebánek J., Smoljak L., Svěrák Z., Velebný K., 1971, *Cimrman v říši hudby*, Supraphon, Praha
- Kolomý R., 2004, *Prokop Diviš. Vynálezce bleskosvodu*, Prometheus, Praha
- Kołodziejczyk K., 2018, *Fenomen Járy Cimrmana w perspektywie turystycznej*, „Turystyka Kulturowa”, 6/2018, s. 7–24
- Kołodziejczyk K., 2019, *Państwowe zabytki architektury udostępnione do zwiedzania w Republice Czeskiej – analiza funkcjonowania*, „Turystyka Kulturowa”, 4/2019, s. 20–64
- Kołodziejczyk K., 2020, *Ruch turystyczny w ponadregionalnych ośrodkach turystyki kulturowej w Republice Czeskiej – analiza porównawcza na przykładzie Kutnej Hory i Kroměříža*, „Turystyka Kulturowa”, 4/2020, s. 120–161
- Kovtun G. J. (red.), 1990, *The Spirit of Thomas G. Masaryk (1850–1937): An Anthology*, Palgrave Macmillan, Masaryk Publications Trust, New York
- Kubok B., 2020, *Rola religii w życiu duchowym i politycznym Tomáša Garrigue’a Masaryka*, „Slavia Meridionalis”, 20, artykuł 2152, s. 1–21
- Laudin R., 2013, *Nádraží, nábřeží i náměstí. Kde najdete nejhezčí stopy Járy Cimrmana*, https://cestovani.idnes.cz/stopy-jary-cimrmana-oqj-/po-cesku.aspx?c=A130919_115050_po-cesku_skr [28.02.2021]
- Laudin R., 2016, *Památná místa Járy Cimrmana*, Grada Publishing, Praha
- Łepkowski T., 1964, *Kilka uwag o historycznej biografistyce*, „Kwartalnik Historyczny”, 71(3), s. 711–716
- Majorek Cz., 1996, *Biografia edukacyjna*, [w:] K. Puchowski, J. Żerko (red.), *Szlakami przeszłości i czasów współczesnych*, Wyd. Uniwersytetu Gdańskiego, Gdańsk, s. 178–187
- Masarykovo muzeum, b.r.w.-a, *Stálá expozice TGM*, <http://www.masaryk.info/masarykovo-muzeum-hodonin/1006/> [09.02.2021]
- Masarykovo muzeum, b.r.w.-b, *Z dějin muzea*, <http://www.masaryk.info/masarykovo-muzeum-hodonin/1005/> [09.02.2021]
- Masarykův ústav, b.r.w.-a, *Po stopách T. G. Masaryka*, <http://tg-masaryk.cz/index.html> [09.02.2021]
- Masarykův ústav, b.r.w.-b, *Lány: Hrob T. G. Masaryka*, <http://tg-masaryk.cz/mapa/index.jsp?id=205&misto=Hrob-T.-G.-Masaryka> [28.02.2021]
- Masarykův ústav, b.r.w.-c, *Koloděje: Letní sídlo prezidenta 1919*, <http://tg-masaryk.cz/mapa/index.jsp?id=28&misto=Letni-sidlo-prezidenta-1919> [28.02.2021]
- Masarykův ústav, b.r.w.-d, *Hluboš: Venkovské sídlo prezidenta 1920–1921*, <http://tg-masaryk.cz/mapa/index.jsp?id=9&misto=Venkovske-sidlo-prezidenta-1920%E2%80%931921> [28.02.2021]
- Masarykův ústav, b.r.w.-e, *Židlochovice: Letní sídlo prezidenta 1924, 1928–1931, 1933*, <http://tg-masaryk.cz/mapa/index.jsp?id=11&misto=Letni-sidlo-prezidenta-1924,-1928%E2%80%931931,-1933> [28.02.2021]
- Masarykův ústav, b.r.w.-f, *Brandýs nad Labem-Stará Boleslav: Pomník T. G. Masaryka*, <http://tg-masaryk.cz/mapa/index.jsp?id=250&misto=Pomnik-T.-G.-Masaryka> [28.02.2021]

- Masarykův ústav, b.r.w.-g, *Jaroměř: Návštěva města a pomník T. G. Masaryka*, <http://tg-masaryk.cz/mapa/index.jsp?id=251&misto=Navsteva-mesta-a-pomnik-T.-G.-Masaryka> [28.02.2021]
- Masarykův ústav, b.r.w.-h, *Sněžné: Pomník národního osvobození se sochou T. G. Masaryka*, <http://tg-masaryk.cz/mapa/index.jsp?id=192&misto=Pomnik-narodniho-osvobozeni-se-sochou-T.-G.-Masaryka> [28.02.2021]
- Masarykův ústav, b.r.w.-i, *Ostrava – Slezská Ostrava: Socha T. G. Masaryka ve Sboru Církve československé*, <http://tg-masaryk.cz/mapa/index.jsp?id=113&misto=Socha-T.-G.-Masaryka-ve-Sboru-Cirkve-ceskoslovenske> [28.02.2021]
- McNamara K. J., 2019, *Tomas G. Masaryk: A Life at the 'Bloody Crossroads'*, „Academic Questions”, 32(1), s. 123–131
- Mikos von Rohrscheidt A., 2008, *Turystyka kulturowa: Fenomen. Potencjał. Perspektywy*, GWSHM Milenium, Gniezno
- Mikos von Rohrscheidt A., 2010, *Regionalne szlaki tematyczne: Idea, potencjał, organizacja*, Proksenia, Kraków
- Mikos von Rohrscheidt A., 2015, *Turystyka biograficzna w Polsce i na świecie* (Gnieźnieńskie Forum Ekspertów Turystyki Kulturowej, pytanie 56), „Turystyka Kulturowa”, 2/2015, s. 80–85
- Mucha I., 1992, *Thomas G. Masaryk (1850–1937)*, „International Sociology”, 7(2), s. 245–251
- Muzeum T.G.M. Rakovník, b.r.w.-a, *Lánská obora*, <http://www.muzeumtgm.cz/muzeum-tg-masaryka-v-lanech/lanska-obora> [09.02.2021]
- Muzeum T.G.M. Rakovník, b.r.w.-b, *Historie Muzea T. G. Masaryka v Lánech*, <http://www.muzeumtgm.cz/muzeum-tg-masaryka-v-lanech/historie-muzea-tg-masaryka-v-lanech> [09.02.2021]
- Muzeum T.G.M. Rakovník, b.r.w.-c, *Expozice*, <http://www.muzeumtgm.cz/muzeum-tg-masaryka-v-lanech/expozice> [09.02.2021]
- Národní památkový ústav, b.r.w., *Památkový katalog*, <https://www.pamatkovykatalog.cz/> [27.02.2021]
- Navrátil J., Pícha K., Hřebcová J., 2010, *The Importance of Historical Monuments for Domestic Tourists: The case of South-Western Bohemia (Czech Republic)*, „Moravian Geographical Reports”, 18(1), s. 45–61
- Návštěvnost muzeí a galerií w krajích ČR w roce 2014*, b.r.w., Národní informační a poradenské středisko pro kulturu, Centrum informací a statistik kultury, Praha
- Návštěvnost muzeí a galerií w krajích ČR w roce 2015*, b.r.w., Národní informační a poradenské středisko pro kulturu, Centrum informací a statistik kultury, Praha
- Návštěvnost muzeí a galerií w krajích ČR w roce 2016*, b.r.w., Národní informační a poradenské středisko pro kulturu, Centrum informací a statistik kultury, Praha
- Návštěvnost muzeí a galerií w krajích ČR w roce 2017*, b.r.w., Národní informační a poradenské středisko pro kulturu, Centrum informací a statistik kultury, Praha
- Návštěvnost muzeí a galerií w krajích ČR w roce 2018*, b.r.w., Národní informační a poradenské středisko pro kulturu, Centrum informací a statistik kultury, Praha
- Návštěvnost muzeí a galerií w krajích ČR w roce 2019*, b.r.w., Národní informační a poradenské středisko pro kulturu, Centrum informací a statistik kultury, Praha
- Návštěvnost památek w krajích ČR w roce 2007*, b.r.w., Národní informační a poradenské středisko pro kulturu (NIPOS), Centrum informací a statistik kultury, Praha
- Návštěvnost památek w krajích ČR w roce 2008*, b.r.w., Národní informační a poradenské středisko pro kulturu (NIPOS), Centrum informací a statistik kultury, Praha
- Návštěvnost památek w krajích ČR w roce 2009*, b.r.w., Národní informační a poradenské středisko pro kulturu (NIPOS), Centrum informací a statistik kultury, Praha
- Olympia, 1982, *Československo: průvodce*, Olympia, Praha
- Otruba I., Ptáček J., Švorc L., 2007, *101 našich nejkrásnějších zahrad a parků*, Nakladatelství Pavel Dobrovský – BETA, Praha
- Paluch M., 2014, *Dziedzictwo przemysłowe Żyrardowa jako część potencjału turystyki kulturowej Mazowsza Zachodniego*, „Turystyka Kulturowa”, 6/2014, s. 6–35
- Prague castle, b.r.w., *Curriculum Vitae*, <https://www.hrad.cz/en/president-of-the-cr/former-presidents/tomas-garrigue-masaryk/curriculum-vitae> [20.02.2021]

- Pražský hrad, b.r.w., *Zámek Lány*, <https://www.hrad.cz/cs/prazsky-hrad-pro-navstevniky/ostatni/zamek-lany-10271> [09.02.2021]
- Rut M., 2011, *Turystyka kulturowa: Perspektywy rozwoju dla Pogórza Dynowskiego*, [w:] J. Krupa, T. Soliński (red.), *Turystyka wiejska, ochrona środowiska i dziedzictwo kulturowe Pogórza Dynowskiego*, Związek Gmin Turystycznych Pogórza Dynowskiego, Dynów, s. 265–279
- Seznam, b.r.w., *Mapy*, <https://mapy.cz/> [02.02.2021]
- Smith C. S., 2007, *Feeling Short of Real Heroes, Thus Fond of a Fake One*, „The New York Times”, 17.05.2007, <https://www.nytimes.com/2007/05/17/world/europe/17pilsen.html?ref=craigssmith> [28.02.2021]
- Stasiak A., 2006, *Produkt turystyczny – szlak*, „Turystyka i Hotelarstwo”, 10, s. 9–40
- Stasiak A., 2007, *Szlaki turystyczne – zagospodarowanie, atrakcja czy produkt turystyczny?*, [w:] P. Kuleczka (red.), *Szlaki turystyczne a przestrzeń turystyczna*, Zarząd Główny PTTK, Warszawa, s. 45–53
- Stasiak A., 2009, *Turystyka literacka i filmowa*, [w:] K. Buczkowska, A. Mikos von Rohrscheidt (red.), *Współczesne formy turystyki kulturowej*, AWF w Poznaniu, Poznań
- Szczygieł M., 2011, *Falszywa połędwica*, „Gazeta Wyborcza”, 5 stycznia 2011, http://wyborcza.pl/1,75248,8908148,Falszywa_poledwica.html [28.02.2021]
- Szulińska M., 2008, *Żyrardów – miasto lnu. Propozycja utworzenia parku kulturowego*, [w:] W. Kaprowski, F. Midura, J. W. Sienkiewicz (red.), *Dziedzictwo przemysłowe Mazowsza i jego rola w turystyce*, Almamer, Warszawa
- Šebánek J., 1991, *Já, Jára Cimrman*, Západočeské nakladatelství, Plzeň
- Šebánek J., Smoljak L., Svěrák Z., Velebný K., 1970, *Jára (da) Cimrman: sborník o životě a díle českého polyhistora*, Mladá fronta, Praha
- Tucki A., 2016, *Turystyka filmowa – wybrana problematyka badawcza*, „Barometr Regionalny”, 14(2), s. 141–146
- Urbaniak J., 2010, *Turystyka filmowa specyficznym produktem turystycznym w Polsce i na świecie*, [w:] D. Orłowski, E. Puchnarewicz (red.), *Turystyka kulturowa a regiony turystyczne w Polsce*, WSTiJO, Warszawa, s. 377–388
- Vystoupil J., Šauer M., 2012, *Geography of tourism of the Czech Republic*, [w:] J. Wyrzykowski, K. Widawski (red.), *Geography of tourism of Central and Eastern Europe countries*, Institute of Geography and Regional Development, University of Wrocław, Wrocław, s. 103–139
- Vystoupil J., Šauer M., 2017, *Geography of tourism in the Czech Republic*, [w:] J. Wyrzykowski, K. Widawski (red.), *The Geography of Tourism of Central and Eastern European Countries*, Springer International Publishing, Cham, s. 149–188
- Wiśniewski J., 2014, *Od „Czeskiej Drużyny” do Korpusu Czechosłowackiego. Czesko-słowackie formacje wojskowe w Rosji w latach 1914–1916*, „Przegląd Historyczno-Wojskowy”, 4, s. 25–50
- Wiśniewski J., 2017, *Kwestia polsko-czechosłowackiej współpracy wojskowej w Rosji (listopad 1917 – styczeń 1918). Koncepcje Tomáša G. Masaryka*, „Dzieje Najnowsze”, R. XLIX, z. 4, s. 75–96
- Wyszowska I., 2008, *Turystyka biograficzna – istota, znaczenie, perspektywy*, „Turystyka Kulturowa”, 1/2008, s. 22–33
- Zajewski W., 2000, *Biografistyka jako gatunek twórczości historiograficznej*, „Czasy Nowożytne”, 8, s. 7–18

The figure of Tomáš G. Masaryk in the tourist offer of the Czech Republic – untapped potential?

Abstract: Biographical tourism is still a relatively little popularised form of cultural tourism, although its traditions – derived from biography writing – are long after all. The article analyses this phenomenon on the example of the Czech Republic from the perspective of the offer related to Tomáš G. Masaryk, one of the key figures on the way to the establishment of an independent Czechoslovakia in 1918 and its long-term president. An inventory of sightseeing assets and tourist offers related to the analysed hero was made, and then it was assessed whether the potential that this character may have from the perspective of Czechs and foreign tourists is properly used. Considering the importance of Tomáš G. Masaryk for the 20th-century Czech history and the authority he enjoys among the Czechs, the related tourist offer should be considered modest, mainly due to the quality of the attractions and tourist routes offered, which are still weakly developed, and a low organization level of tourist products (and their small number). Numerous monuments predominate (usually of a traditional form, although the history of the commemorations themselves is sometimes interesting), while the more significant attractions concentrate on a small fragment of southern Moravia (mainly the city of Hodonín) and the vicinity of Prague (the village of Lány), which corresponds to places associated with Masaryk's youth and the end of his life, as well as the location of two biographical museums devoted to the president.

Key words: biographical tourism, Tomáš G. Masaryk, commemorations, cultural tourist route, tourist product, Czech Republic